

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Filozofická fakulta

Katedra Pedagogiky

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Klára Musilová

Stimulace grafomotorického vývoje dětí v předškolním věku

Stimulation of graphomotoric development
of pre-school children

Poděkování:

Ráda bych poděkovala vedoucí své bakalářské práce Mgr. Jaroslavě Stolařové za podporu a pomoc při jejím zpracování. Dále děkuji lektorce grafomotorického kurzu Mgr. Martině Simonidesové za ochotu a spolupráci při navštěvování jejího kurzu v rámci mého výzkumu. Za morální podporu bych ráda poděkovala mému příteli a své rodině.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze, dne 15. května 2013

.....

Jméno a příjmení

Abstrakt

Bakalářská práce je zaměřena na popis, sledování a stimulaci grafomotorického vývoje dětí v předškolním věku. Je rozdělena na část teoretickou a na část praktickou. Teoretická část se zabývá vývojem jedince v předškolním věku, hygienickými a pracovními návyky, které jsou důležité pro grafomotorický rozvoj. Dále se věnuje vývoji grafomotoriky a kresby. Součástí je i popis grafomotorických obtíží a následně programů, které napomáhají stimulaci grafomotorického vývoje. Praktickou část tvoří kvalitativní výzkum, jehož cílem je sledování a popis efektu grafomotorické stimulace u dětí navštěvujících konkrétní grafomotorický kurz. Sledován je stav a následně posun sedmi dětí ve vybraných oblastech před kurzem a po absolvování kurzu. To vše je realizováno formou kazuistické studie.

Klíčová slova

Dětská kresba, dítě předškolního věku, grafomotorický kurz, grafomotorika

Abstract

The thesis is focused on the description, monitoring and stimulation graphomotorics development of preschool children. It is divided into theoretical and practical part. The theoretical part deals with the development of the individual in preschoolers, hygiene and work habits which are important for graphomotorical development. It also discusses the development of graphomotorics and drawings. It also includes a description of graphomotor difficulties and subsequently programs that help stimulate graphomotorics development. The practical part consists of a qualitative research whose objective is to monitor a description of the effect graphomotoric stimulation in children attending a particular graphomotorical course. There is monitored the status and then move of seven children in selected areas before the course and after the course in the form of published case studies.

Keywords

Child's drawing, preschool age children, graphomotorical course, graphomotorics

Obsah:

1. Úvod	6
I. TEORETICKÁ ČÁST	7
2. Vývoj jedince v období předškolního věku.....	7
2.1 Vymezení pojmu dítěte předškolního věku	7
2.2 Tělesný vývoj.....	8
2.3 Kognitivní vývoj	10
2.4 Emoční vývoj a socializace.....	13
3. Hygienické a pracovní návyky při grafomotorických aktivitách	15
3.1 Správné sezení a držení těla.....	15
3.2 Úchopy psacího náčiní, druhy psacího náčiní	17
3.3 Postavení ruky při kreslení a natočení podložky	21
3.4 Další hygienické a pracovní návyky ovlivňující grafomotorický rozvoj	22
4. Grafomotorický vývoj	24
4.1 Vývoj grafomotoriky a kresby	24
4.2 Grafomotorické obtíže	29
4.3 Grafomotorické a uvolňovací cviky	32
5. Programy a metodiky používané pro stimulaci grafomotorického vývoje	36
5.1 Stimulační program „Maxík“.....	36
5.2 Kurz „Nebojte se psaní“	37
5.3 Metoda Dobrého startu	38
5.4 Další programy a metodiky rozvíjející grafomotoriku	39
II. PRAKTICKÁ ČÁST	42
6. Efekt cílené grafomotorické stimulace.....	42
6.1 Cíl výzkumného šetření	42
6.2 Metody výzkumu	42
6.3 Charakteristika místa šetření a kurzu.....	43
6.4 Charakteristika výzkumného vzorku	44
6.5 Sledované oblasti a průběh výzkumného šetření	45
6.6 Vlastní výzkumné šetření.....	49
6.7 Vyhodnocení výzkumné části	71
7. Závěr	74
Seznam použitých zdrojů:	75
Seznam obrázků:.....	77
Seznam tabulek:	77

1. Úvod

Téma „Stimulace grafomotorického vývoje dětí v předškolním věku“ jsem si zvolila na základě svého vlastního zájmu o danou problematiku, se kterou se setkávám v rámci praxe v předškolních zařízeních. Nedostatečná připravenost dítěte právě po grafomotorické stránce, může být důvodem pro odklad školní docházky. Příčiny nepřipravenosti jsou často v nedostatečném procvičování jemné a hrubé motoriky, minimální příležitosti kreslit a projevit se. Spontánní kresbu a hru nahrazují technické vymoženosti jako je počítač, tablety či televize. Grafomotorický vývoj je tedy často opožděn a dohání se na poslední chvíli před vstupem do školy. Důkazem je, že stále vznikají nové publikace především pro širší veřejnost, které mají sloužit rodičům jako zdroj informací a inspirace pro rozvoj a stimulaci grafomotorického vývoje jejich dítěte doma. K dispozici je velké množství přípravných kurzů, jenž pomáhají zlepšovat grafomotorické dovednosti.

V bakalářské práci se tedy budu věnovat tématu grafomotorického vývoje předškolních dětí. Nejdříve se pokusím o teoretický přehled vycházející ze studia odborné literatury, který bude východiskem pro případovou studii v praktické části. V prvních kapitolách teoretické části budou popisovány vývojové aspekty předškolního dítěte, jako je fyzický, kognitivní a emoční vývoj. Zmíněny budou hygienické a pracovní návyky jakožto podmínky pro správný grafomotorický vývoj. Následující kapitola se bude věnovat vývoji kresby a grafomotoriky, grafomotorickým obtížím, které se mohou u dětí vyskytnout a uvolňovacím cvikům. V poslední kapitole teoretické části budou uvedeny programy a metodiky, jež se v současné době věnují rozvoji grafomotoriky u dětí. Na základě teoretických znalostí zpracuji praktickou část práce, která se bude zabývat efektem konkrétního kurzu na předškoláka.

Hlavním cílem mé bakalářské práce je základní uvedení do oblasti grafomotorického vývoje dětí v předškolním věku a sestavení ucelené teoretické základny. Dílčím cílem je provedení případové studie, kde bude popsán efekt grafomotorické stimulace u dětí navštěvující konkrétní grafomotorický kurz. Popis bude prováděn především na základě pozorování a vyhodnocení stanovených sledovaných oblastí, které jsou důležité pro grafomotorický rozvoj.

I. TEORETICKÁ ČÁST

2. Vývoj jedince v období předškolního věku

Tato kapitola se zabývá vývojem dítěte v období předškolního věku. Za pomoci definic v odborné literatuře se zde vymezuje dané období, dále je popisován tělesný vývoj jedince, kognitivní vývoj a nakonec socializace a emoční vývoj. Tyto informace je nezbytné znát pro pochopení a zkoumání dalších aspektů jedince předškolního věku v následujících kapitolách.

2.1 Vymezení pojmu dítěte předškolního věku

Předškolní věk je jedním z vývojových období dětského věku. V odborné literatuře se liší vymezení tohoto období. Některé zdroje popisují předškolní období v širším smyslu a předškolní období v užším smyslu slova.

„V širokém smyslu slova se jako předškolní věk označuje celé období od narození (někdy i včetně vývoje prenatálního) až do vstupu do školy.“ (Langmeier, Krejčířová, 2006, s. 87)

Toto pojetí má svůj praktický význam ve své jednoduchosti při plánování opatření pro děti před školní docházkou, ale zároveň je problém, že vývojové potřeby dětí do šesti let se nepřípustně srovnávají a ignorují se podstatné rozdíly mezi batolaty a dětmi mezi třetím a šestým rokem života. Proto je důležité batolecí věk a tříleté období před vstupem do školy oddělovat a všimnout si jeho významných charakteristik. (Langmeier, Krejčířová, 2006, s. 87).

Předškolní věk v užším smyslu je brán tedy jako věk, kdy dítě nastoupí do mateřské školy. Plevová definuje toto období takto:

„Předškolní období má dvě rozmezí, která jsou dána novým sociálním zařazením dítěte. Na samém začátku, mezi třetím a čtvrtým rokem, je to vstup do mateřské školy a na konci, po dovršení šestého roku, nástup do základní školy.“ (Plevová, 1999, s. 68)

Konec vývojové fáze předškolního věku není určen jen fyzickým věkem (6-7 let), ale zvláště sociálně, kdy dítě nastupuje do školy. Předškolák by měl být před vstupem do školy dostatečně tělesně, sociálně a emočně zralý, měl by mít osvojeny určité pracovní návyky či být všeobecně informován.

2.2 Tělesný vývoj

Po tělesné stránce zažívá dítě prudký tělesný vývoj, zmohutní, dochází ke **změně tělesných proporcí**, i když největší změny se dějí převážně do tří let.

Na počátku předškolního období je dítě vysoké přibližně 92-94 cm a váží průměrně 11-14 kg. V průběhu tohoto období vyroste do průměrné výšky 115 cm a přibere na váze kolem 2–6 kg. Prodlužují se končetiny, relativně se zmenšuje velikost hlavy, oplošťuje se trup. Změny vedou k dosažení „filipínské míry“¹. Kosti jsou měkké, elastické, méně lomivé a postupně se mineralizují. Bouřlivý růst orgánů i některých funkcí se zpomaluje a nastupuje doba zdokonalování, vyžívání a souladu všech životních pochodů. (Třesohlavá, 1990, s. 12-13)

Dochází ke zlepšování **hrubé motoriky**, tj. celkových pohybů, schopnosti dítěte koordinovaně používat tělo jako celek. Zvládnutí hrubé motoriky má velký význam pro plný rozvoj dítěte. Dovednosti, které se soustřeďují na tuto oblast, pomohou dítěti zlepšit koordinaci pohybů, prohloubit samostatnost a získat sebedůvěru. Pohybové činnosti podněcují tělesný vývoj a vedou k lepším návykům v oblasti spánku a jídla. Děti, které mají nedostatečně rozvinuté pohybové dovednosti, mají tendenci se stranit lidí, což může způsobovat společenské problémy. Neosvojení koordinovaných pohybových návyků v rámci hrubé motoriky v tomto období znamená těžší zvládnutí těchto dovedností v pozdějších letech. (Andersonová a kol., 1994, s. 13-14)

Po třetím roce by dítě mělo získávat větší jistotu v pohybu, pomalu začínat zvládat chůzi do schodů i ze schodů, umět více udržet rovnováhu, stát na jedné noze či zvládat koordinované pohyby. Dochází ke stálému posunu v pohybu. Nejdříve zvládá ježdění na koloběžce, poté na kole s pomocnými kolečky a postupně dojde i k tomu, že se kolečka jednoho dne sundají a dítě zvládá jízdu bez nich.

Předškolní dítě je neustále v pohybu, stále střídá aktivity, a proto potřebuje správnou výživu a dostatečnou dobu spánku a odpočinku alespoň 10 hodin denně.

Díky neustálému vývoji dochází k posunu i v oblasti **jemné motoriky**, což je schopnost manipulace s drobnými předměty, jedná se o zručnost prstů a ruky. K rozvoji jemné motoriky dochází postupně od velkých pohybů či od manipulace s většími předměty k menším pohybům.

¹ Filipínská míra je orientační zkouška, která považuje za pravděpodobně školsky zralé dítě to, které dosáhne nataženou rukou přes vzpřímenou hlavu na ušní lalůček na druhé straně.

Jemná motorika se cvičí v mnohých hrách se stavebnicemi, mozaikami nebo se rozvíjí díky různým rukodělným činnostem, u kterých je potřeba určitá přesnost a obratnost jako je stříhání nůžkami, navlékání korálků, kreslení a malování různými technikami, hnětení, mačkání papíru, protahování provázků, zapínání knoflíků a další. Cvičit by se měly především dlaně, prsty a špetky.

Kvalitní zvládnutí určité úrovně zejména jemné motoriky je velmi důležité pro následnou úspěšnou školní docházku, kde je kladen velký důraz právě na manuální zručnost při psaní a kreslení.

V dnešní době je stále častější, že děti ve škole píší na počítači, proto je také důležité procvičovat v jemné motorice tzv. dotykové dovednosti, které dítě posléze využije právě při psaní na počítači. (Wedell, 2002, s. 49)

V následující tabulce je popsáno, v jakém období a jakou činnost má dítě umět a zvládat v oblasti motoriky rukou. Je důležité brát na vědomí individuální variabilitu a stimulační vlivy, které způsobují rozdíly mezi dětmi.

Přibližný věk	Oblast vývoje motoriky rukou
3 roky	Dítě používá příčný úchop s nataženým ukazováčkem, jí vidličkou, chytá velký míč oběma rukama, maluje zakulacené tvary, skládá papír, navléká perličky na drát.
3,5 roku	Dítě drží tužku prsty, kreslí kruh, staví věž z osmi kostek, rozbaluje bonbony, svléká si oblečení, otevírá krabičku od zápalek.
4 roky	Dítě dovede uchopit štětec, stříhá nůžkami, zapíná a rozepíná knoflíky.
5 let	Dítě chytá malé míčky s rukama nad hlavou, navléká nit, stříhá podél linie.
5,5 roku	Dítě chytá vyhozený míč, chytá míč jednou rukou.
6 let	Dítě kreslí se správným držením tužky, navíjí nit na cívku, kreslí dům, strom, slunce, samostatně se obléká.
6,5 roku	Dítě kreslí postavu asi s osmi detaily, váže uzel okolo tužky nebo tyčinky.
7 let	Dítě napodobí deset písmen, kreslí kosočtverec, dotkne se palcem špičky prstu, vystřihuje tvary

Tabulka č. 1 Popis oblasti vývoje motoriky rukou v závislosti roku jedince
Zdroj: Looseová a kol., 2003, s. 46

Pro správný vývoj je důležité, aby dítě mělo dostatek možností k rozvoji jak hrubé, tak i jemné motoriky. Velký stimulační vliv má společné pěstování sportů a cvičení rodičů s dětmi. Dítě se zdárně rozvíjí a prospívá především v klidném prostředí rodiny. Pocit láskyplného zázemí dodává dítěti potřebnou jistotu. Většina dětí nastupuje také do mateřských škol, kde

má možnost uplatnit se v kolektivu a pracovat dle instrukcí učitelky či učitele na různých úkolech, které napomáhají rozvoji dítěte.

2.3 Kognitivní vývoj

Kognitivní vývoj neboli vývoj poznání se u dítěte předškolního věku vyvíjí velmi intenzivně. Poznávání je v tomto období soustředěno především na svou osobu, nejbližší svět a pravidla v něm. Začíná se měnit způsob, jakým dítě na svět nahlíží a jak ho poznává.

V této podkapitole se budu věnovat jednotlivým složkám poznávacích procesů, jako jsou myšlení, fantazie, vnímání, paměť a učení, pozornost či řeč.

Myšlení

M. Vágnerová (2005, s. 174) uvádí, že myšlení předškolního dítěte ještě nerespektuje zákony logiky, a proto je nepřesné a má mnohá omezení. Je spojeno se současností a ojediněle s blízkou budoucností.

Podle Piagetovy kognitivní teorie, která rozděluje vývoj myšlení a poznávání dětí do jednotlivých stádií, by měl předškolák opouštět fázi předpojmového myšlení (kde si dítě předměty, co ho obklopují, uchovává v představách a spojuje je se symboly a znaky) a postupně přecházet na úroveň myšlení, kterou Piaget pojmenovává jako názorné a intuitivní. Dítě už začíná používat intuitivní pojmy a usuzování je vázáno na vnímání, uvažuje v celostních pojmech, které se utvářejí na základě vystižení podstatných podobností. Předškolák dále začíná používat prvky analýzy, syntézy a srovnávání.

„Piaget nazývá období od dvou do sedmi let předoperačním stádiem vývoje, neboť dítě ještě nechápe určitá pravidla, operace. Klíčovým rysem předoperačního stádia je to, že děti nejsou schopny zaměřit svoji pozornost na více než jeden aspekt situace současně.“ (Plevová, 1999, s. 70)

Nesmíme zapomenout na **fantazii**, kterou si dítě vypomáhá, pokud mu není něco jasné nebo srozumitelné, aby se alespoň takto přijatelně orientovalo. Fantazijní modifikace reality je výrazem magičnosti dětského myšlení. V předškolním věku lze jen těžko oddělit ve vyprávění dítěte vzpomínky od fantazijní reprodukce. Fantazie má v tomto období harmonizující význam. Je nezbytná pro citovou a rozumovou rovnováhu.

Vnímání

Vnímání v období předškolního věku je spíše povrchní a nepřesné, jelikož nedostatky vjemů a událostí jsou nahrazovány pomocí fantazie. Každé dítě si uvědomuje a interpretuje vnímanou realitu co nejvíce srozumitelně a pro něj přijatelně. Proto se také objevují tzv. konfabulace². (Vágnerová, 2005, s. 182)

Podle Plevové (1999, s. 69) u předškoláků převažuje synkretické neboli celistvé vnímání. Dítě vnímá především nápadné předměty, které zaujaly jeho pozornost a především ty předměty, které mají vztah k jeho činnosti. Vnímání je aktivní, je spojeno s aktivní činností a s experimentováním. Rozvíjí se také vnímání zrakové, sluchové, čichové a chuťové.

Vnímání času se u předškolního dítěte vyznačuje tím, že žije především přítomností. Vnímání plynutí času je vymezeno událostmi, které ho obklopují, a které se pravidelně střídají. Čím je časový úsek delší, tím je pro dítě obtížnější vytvořit si představu trvání daného úseku. Proto je důležité s tímto faktem počítat při motivování dítěte děním v dlouhodobější budoucnosti. (Bednářová, Šmardová, 2008, s. 25)

Velmi významným činitelem pro orientaci v čase je pravidelný denní režim. Dítě měří čas prostřednictvím událostí a opakujících se jevů, tudíž stejně načasované události jako například budíček, svačina, oběd, spaní po obědě, procházka, večerníček, večerka apod., jsou důležitými mezníky ve dni dítěte.

Paměť a učení

Podle Vágnerové (2005, s. 191-194) rozvoj paměťových a učebních schopností závisí na aktuální úrovni kognitivních schopností, na zkušenosti a na zrání příslušných mozkových struktur. Základním rysem je neustále převaha konkrétnosti a mimovolnosti, první projevy úmyslné paměti se projevují koncem předškolního věku. Převládá především paměť mechanická (opírá se o vnější náhodné znaky), ale rozvíjí se už i paměť slovně logická (postihuje vnitřní znaky).

V předškolním věku se děti nejlépe učí opakováním především na základě logického sledu a logických souvislostí. V mateřské školce se může paměť procvičovat zajímavými básničkami a písničkami, kde hraje roli především rytmizace. Dále lze paměť a učení podpořit vázáním skutečnosti na pohyb, tj. zapojit vlastní tělesné schéma, například písnička s pohybovým ztvárněním textu.

² Výmysly a bájná tvrzení dětí zhruba do 6 let, dítě si není vědomo toho, že jde o smyšlenku (Hartl, 2004).

Pozornost

„Pozornost je na začátku ještě nestálá a přelétavá, s postupujícím věkem se dítě lépe a déle soustředí, vytvářejí se počátky úmyslné pozornosti. Stálost a úmyslnost pozornosti nezávisí pouze na věku, ale též na temperamentových zvláštностech a na druhu činnosti.“ (Plevová, 1999, s. 69)

Základem pozornosti je neporušenost a funkční zralost CNS³ a odraz vnitřního stavu dítěte prostřednictvím nervové soustavy. Dále je důležitý vliv sociálního prostředí, které působí na jedince a zprostředkovává odraz v průběhu i výsledku chování jedince. Koncentrace pozornosti souvisí taktéž s psychickým napětím v organismu, vliv má změna teploty, únava, úzkost a celkový stav organismu. (Kňourková, 1990, s. 32)

Kňourková (1990, s. 32) popisuje 3 základní vlastnosti pozornosti:

1. Soustředěnost- projevující se jako intenzita a výběrovost pozornosti na určité jevy v daném okruhu.
2. Rozsah pozornosti – ukazuje, jaký počet prvků může jedinec najednou pojmout.
3. Stálost pozornosti – schopnost setrvat u určitého podnětu určitou dobu.

Řeč

Vývoj řeči a komunikace je jedním z nejnápadnějších znaků vývoje dítěte. Zásadním obdobím pro vývoj řeči je období do šesti až sedmi let s tím, že nejprudší tempo je do tří až čtyř let. V předškolním věku je dítě schopno se naučit až 10 nových slov za den, jeho celkový fond v šesti letech obsahuje 3000 až 4000 slov, což je ve srovnání s tříletým dítětem velký pokrok. (Plevová, 1999, s. 70)

Podle Vágnerové (2005, s. 194) je jazyk chápán a používán na úrovni, která odpovídá stupni poznávacích procesů. A proto nemusí být sdělení vždycky přijímáno v souladu se záměrem mluvčího. Verbální kompetence se zdokonalují v obsahu i formě a novým slovům se dítě učí v rámci daného kontextu. Tzv. druhé ptací období – otázky typu „proč“ a „jak“ má svůj význam nejen pro obohacení dětského slovníku, ale také pro rozvoj správného vyjadřování. Předškolní děti rozvíjejí své verbální schopnosti především v komunikaci s dospělými či staršími dětmi.

³ CNS – Centrální nervová soustava

Z hlediska rozvoje poznávacích procesů je důležitou složkou vývoje tzv. egocentrická řeč. Je to řeč pro sebe, která nehledá a nepotřebuje posluchače, je útržkovitá a zkratkovitá. Dítě si povídá pro sebe bez ohledu na jiné, a proto nemusí říkat všechno. Postupně egocentrická řeč přechází na úroveň vnitřní řeči, která není artikulována. (Vágnerová, 2005, s. 196)

Velmi podstatné je, aby dítě mělo správný mluvní vzor například u rodičů (srozumitelnost, dobře artikulovaná a dobrá výslovnost apod.). Pokud se objeví vady ve výslovnosti, je důležité se věnovat jejich odbourání nejlépe ještě před vstupem do školy.

2.4 Emoční vývoj a socializace

Pro uspokojování duševních potřeb dítěte, pro dobré výchovné vedení a pro vytvoření podmínek účelné stimulace je potřeba pochopení duševního vývoje dítěte předškolního věku.

Podle Třesohlavé (1990, s. 38) je **citový vývoj** předškoláka nápadný bohatostí emocionálního prožívání prakticky ve všech aktivitách dítěte. Citové složky osobnosti dítěte se projevují ve všech oblastech psychického dění, ovlivňují jeho vnímání, osvojování sociálních návyků, hru či způsob řečového projevu. Cíty jsou intenzivnější, emoční prožívání je charakteristické větší stabilitou a vyrovnaností oproti batolecímu věku, ale stále přecházejí z jedné kvality do druhé. Dítě například z bouřlivé veselosti během chvíle přejde v usedavý pláč. Postupné ovládání vlastních citů zpravidla přináší socializace.

Plevová (1999, s. 71) uvádí, že zdrojem citových zážitků je především konkrétní činnost. U dítěte je častější pozitivní naladění, rozvíjí se smysl pro humor a negativní emoční reakce ubývají. V tomto věku se už také začíná objevovat strach ze smrti či z nemoci. Na rozvíjení vyšších citů má vliv především vzor dospělého a jsou výsledkem sociálního učení.

Lidské vztahy jsou pramenem, ze kterého dítě uspokojuje citové a sociální potřeby jako je potřeba životní jistoty nebo potřeba pozitivní identity. Zároveň jsou zdrojem sociálního učení, to znamená, že v kontaktu s lidmi se dítě učí orientovat ve vztazích, situacích a osvojuje si způsoby chování a komunikace. Sociální učení má různé formy jako je zpevňování (odměny, tresty), odezírání, očekávání (pozitivní očekávání podporuje, negativní odebírá odvahu), nápodoba a ztotožnění (dítě napodobuje toho, ke komu má citovou vazbu a důvěru). (Bednářová, Šmardová, 2008, s. 54-55)

Rodina je v předškolním období nejvýznamnějším prostředím, které zajišťuje primární **socializaci dítěte**, tj. uvádí je do společenství lidí. Nemůžeme opomenout také výrazný vliv mateřské školy na socializaci dítěte. Socializační proces zahrnuje především 3 vývojové aspekty: vývoj sociální reaktivity, tj. vývoj bohatě diferencovaných emočních vztahů k lidem v bližším a vzdálenějším společenském okolí, dále vývoj sociálních kontrol a hodnotových orientací a nakonec osvojení sociálních rolí. (Langmeier, Krejčířová, 2006, s. 93)

Hlavní činností, ve které probíhá proces socializace je hra, uplatňuje se v ní práce i učení. Převažuje hra kooperativní, kdy každé dítě zaujímá ve hře vlastní roli. Začíná se taktéž objevovat soupeřivost mezi dětmi či obliba mezi některými spoluhráči. Pro další úspěšné vývojové období je důležité, aby se děti už v předškolním věku naučily spolupracovat, sdílet, dělit se či vyjednávat, což se může dít právě při hrách. Dítě se také začíná identifikovat s vlastní pohlavní rolí, diferencují se role mužské a ženské.

Předškolní věk je vývojová etapa, která přináší mnoho změn důležitých pro další rozvoj. Vývoj je pomalejší a plynulejší než v batolecím období a spočívá především ve větší specializaci uvnitř jednotlivých oblastí. Mění se tělesná konstituce dítěte, kdy se zvyšuje dětská výkonnost a rozvíjí se a zdokonaluje motorika. Dochází i k vývoji v poznávacích procesech, vnímání je analytičtější, zdokonalují se myšlenkové operace a zvětšuje se slovní zásoba. Dítě se více osamostatňuje od rodiny, přechází do prostředí svých vrstevníků (do školky), kde se s nimi učí žít. Nejdůležitější úkol v tomto období je připravení dítěte na vstup do školy a zvládání školních povinností.

3. Hygienické a pracovní návyky při grafomotorických aktivitách

Pro správný grafomotorický vývoj a později pro úspěšný výkon ve škole při psaní, je velmi důležité to, jak se dítě v předškolním věku naučí u kreslení sedět, držet tužku či jak dlouho u dané činnosti vydrží.

Je vždy snadnější od začátku správné návyky utvářet, než později odstraňovat ty chybné. Musíme si také uvědomit, že výkony dítěte a jeho chuť kreslit neovlivňujeme jen podmínkami k práci, ale také motivací a spoluúčastí rodiče nebo učitele na činnosti.

V této kapitole se budu zabývat nejdříve správným sezením a držením těla poté správným úchopem psacího náčiní a druhu psacího náčiní, dále postavením ruky při kreslení a natočením podložky a nakonec dalšími aspekty, které jsou neméně důležité, jako je například osvětlení kreslicí plochy či zásady při práci.

3.1 Správné sezení a držení těla

„Optimální výkon dítěte při grafomotorických činnostech pomáhá zabezpečovat poloha těla, jakou dítě zaujme při kreslení. Předchází se tak zvýšené únavě, zamezí se zhoršování činnosti smyslových orgánů a výskytu ortopedických vad“ (Doležalová, 2010, s. 46)

Je dobré začít s širokou výchozí základnou, kdy si dítě maluje nejprve vleže nebo vkleče. Pokud tyto pozice potřebuje a vyžaduje, není vhodné mu je zakazovat, důležité je, aby dítě mělo z kreslení radost a necítilo žádné napětí. Postupně lze pozice nenásilně měnit, může se pracovat v dřepu, ve stoje až dojdeme do výchozí pozice vsedě.

Poloha těla při kreslení má vliv na pohyblivost kloubů, jejich uvolnění a koordinaci, což je velmi důležité pro správný grafomotorický vývoj. Ovlivňuje taktéž psychickou a fyzickou pohodu při kreslení.

Kreslení **vkleče** nebo **v dřepu** na podlaze jsou polohy vhodné především pro uvolňovací grafomotorické cviky. Problémem ovšem je, že při nesprávné poloze je stlačován hrudník, což zamezuje správnému dýchání, nebo je přetěžováno předloktí. (Doležalová, 2010, s. 47)

Poloha vstoje umožňuje volný pohyb ruky po papíře, kdy se kreslicí ruka neopírá o stůl, čímž podporuje především pohyb ramenního kloubu a uvolnění ruky. Vstoje může dítě kreslit na papír umístěný na desce stolečku, ale také na svislou plochu, například na

malířském stojanu, na tabuli či na jakýkoliv papír připevněný na stěnu nebo dveře. Tato poloha je zpočátku velmi doporučována, jelikož je možné rukou pohybovat uvolněně a provádět velké pohyby a tvary. Tato cvičení navozují správnou polohu psacího náčiní, kdy se pravá ruka neopírá o zápěstí a pohybuje se ve výši úst. (Doležalová, 2010, s. 47)

Při **poloze vsedě** by dítě mělo mít podmínky upravené podle své postavy. Je vhodný speciální nábytek přizpůsobený pro dětské potřeby, jako je například nastavitelná židle nebo nastavitelný pracovní stůl.

Při kreslení dítě sedí nejlépe na celém sedadle, nohy má mírně ohnuty v kolenou přibližně v pravém úhlu a opřeny celými chodidly o podlahu. Toto zajišťuje stabilitu oproti jiným polohám, kdy má dítě například překřížené nohy či sedí na hraně sedadla. (Mlčáková, 2009, s. 54)

V literatuře existuje mnoho návodů správného sezení, proto zde uvádím několik příkladů od různých autorů.

Podle Bednářové (2006, s. 49) by lokty měly s deskou svírat pravý úhel. Je vhodné aby, tělo bylo mírně nakloněno dopředu a prsa se neopírala o desku stolu. Obě ramena jsou ve stejné výšce, hlava v prodloužení páteře a mírně skloněna. Oči by měly být vzdáleny od papíru 25-30 cm, aby si dítě nekazilo zrak a mělo dostatečný rozhled po papíru.

Podle Šupšákové (1991) je hrudník od přední hrany psací desky vzdálen na šířku dětské dlaně, tj. přibližně 3-6 cm.

Penc (1996) uvádí, že by obě předloktí měla ležet souměrně na psací desce, lokty by měly být mírně oddáleny od trupu. Váha trupu má spočívat na sedadle, ne na předloktích. Paže a předloktí zajišťují stabilitu a rovnováhu těla, čímž zabraňují kymácení trupu do stran.

Pro kreslení a později psaní dítě potřebuje dostatek prostoru na podložce, aby po ní mohlo volně a plynule pohybovat rukou. Pokud dostatek místa nemá, může to mít vliv na postavení ruky při kreslení, tlaku na podložku a v neposlední řadě i na výsledek kresby.

Vytvoření návyku správného sezení je dlouhodobý proces, který je závislý na několika podmínkách a dodržení výše uvedených zásad. Kontrola polohy těla by měla být prováděna zpočátku vychovateli/rodiči a to především příjemně a nenásilně. Později je žádoucí, aby si dítě uvědomovalo a kontrolovalo sezení samo, nejlépe v pořadí: nohy, trup, paže a hlava.

3.2 Úchopy psacího náčiní, druhy psacího náčiní

Pro provádění grafomotorických úkonů jako je například kreslení a psaní, musí mít dítě rozvinutou jednak hrubou motoriku, tj. ovládání a koordinace velkých pohybů (např. chůze, běh, pohyb paží), a jemnou motoriku, která spočívá ve schopnosti manipulace s drobnými předměty, zručnosti prstů a ruky.

Správný úchop psacího (kresebného) náčiní je tzv. **úchop špetkový**, kdy tužku drží palec, ukazováček a prostředník.

Obrázek č. 1 Špetkový úchop
Zdroj: Doležalová, 2010, s. 42

Tužka by měla ležet na posledním článku prostředníku, seshora ji přidržuje bříško palce a ukazováku. Prsty jsou vzdáleny od hrotu tužky přibližně 3-4 cm. Malíček a prsteníček jsou volně pokrčené v dlani, nejsou přitisknuté k dlani a malíček se hranou lehce dotýká plochy papíru. Mezi palcem a ukazováčkem by měla být úzká mezírka, tudíž se nemají dotýkat. (Bednářová, Šmardová, 2006, s. 50)

Špetkový úchop je jediný správný, i když mnozí lidé drží tužku/pero jinak a nepřipadá jim, že by je to nějak omezovalo. Jsou samozřejmě i výjimky potvrzující pravidlo, ale výčet výhod při správném a nevýhod při nesprávném držení jistě přesvědčí o správnosti a důležitosti špetkového úchopu.

„Špetkové držení umožňuje nejvyšší míru koordinace jemných svalových skupin ruky a prstů, je to nejsnazší držení vedoucí ke zpřesnění pohybů, umožňuje uvolnění ruky a prstů při psaní.“ (Bednářová, Šmardová, 2006, s. 50)

Naopak nevýhody při špatném držení tužky jsou následující.

„Vadné držení psacích nástrojů může zapříčinit snadnější unavitelnost ruky, návazné nepříjemné, bolestivé pocity, které snižují motivaci ke psaní a kreslení. Únava a zbytečně vydávané množství energie se mohou později podílet o na zvýšené chybovosti. Navíc unavenou rukou se obtížně vykonávají plynulé pohyby, které při psaní potřebujeme, snižuje se

rychlost psaní, prodlužuje se doba automatizace psaní jednotlivých písmen, slov. Nesprávné držení může napomáhat deformaci tvarů.“ (Bednářová, Šmardová, 2006, s. 50)

Důležité je navození špetky u dětí a postup při nácvičení správného úchopu. Nejdříve se navozuje špetka cvičením jemné motoriky, například úchopy drobných částic, solení apod. Děti se učí pojmenovávat prsty. Některé učitelky/maminky využívají různých říkanek a motivačních komentářů (tužka leží v postýlce, je přikrytá polštářkem a peřinkou; motivace letadélko...). Učitelka by měla vždy dětem předvést správné držení tužky a okomentovat ho. Děti napodobí její držení a uchopí tužku podle návodu. (Doležalová, 2010, s. 42)

U opravování držení tužky je vhodné dítě nechat dodělat danou aktivitu a neopravovat držení tužky během cvičení. Nechat dítě, aby si uvědomilo a srovnalo tužku samo, popřípadě si vytvořit s dítětem hesla, která můžeme při kreslení vyslovovat a tím si dítě uvědomí co má špatně a opraví to.

Všechny úchopy, které se liší od špetkového, jsou považovány za nesprávné. Proto je nezbytné **nesprávné úchopy psacího náčiní** popsat.

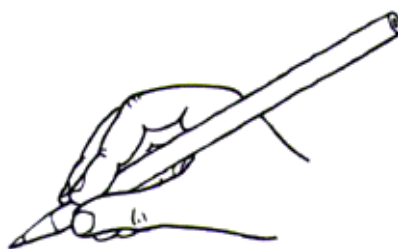
Charakteristické znaky nesprávného úchopu jsou především křečovitost, jiná poloha prstů na tužce, což je příčinou špatné polohy tužky vůči ploše papíru. To omezuje kreslení a psaní a způsobuje brzkou únavu ruky. U některých úchopů se může dostavit křeč nejen do ruky, ale i do celého těla. (Doležalová, 2010, s. 44)

Za nesprávný úchop je považováno křečovitě držení tužky, i když je držena špetkovým úchopem.

Obrázek č. 2 Křečovitý špetkový úchop
Zdroj: Doležalová, 2010, s. 43

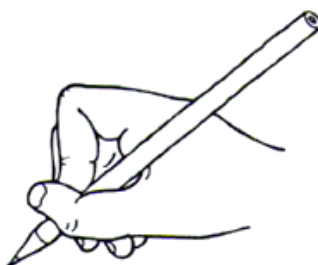
Další úchop je označován jako hrstičkový nebo též drápkovitý, kdy se na držení tužky podílejí bříška všech prstů.

Obrázek č. 3 Hrstičkový úchop

Zdroj: Bednářová, 2006, s. 52

Následující obrázek úchopu ukazuje, jak palec přesahuje ukazovák, čímž výrazně snižuje koordinaci.

Obrázek č. 4 Úchop s palcem přes psací náčiní

Zdroj: Bednářová, 2006, s. 52

Na obrázku č. 5 je vidět posun palce a ukazováku, kdy bříška těchto prstů nejsou v postavení proti sobě, prsty nejsou uvolněny a ukazovák je minimálně pohyblivý. Postavení prstů může být i obráceně, tj. křečovitě pokrčený ukazovák a natažený palec.

Obrázek č. 5 Úchop s posunem palce a ukazováku

Zdroj: Bednářová, 2006, s. 52

Dalším nesprávným úchopem je tzv. pěstičkový úchop, kdy palec výrazně přesahuje přes tužku, a ostatní prsty jsou zatáené v pěst.

Obrázek č. 6 Pěstičkový úchop

Zdroj: Doležalová, 2010, s. 44

Někdy nastává situace, kdy malíček a ukazovák není sevřen v dlani, ale při psaní z dlaně vyčnívají. Tím snižují koordinaci pohybu, někdy mačkají a rolují papír. Děje se tak proto, že dítě není schopno ovládat svalové skupiny a neví si rady. (Bednářová, Šmardová, 2006, s. 53)

Nesprávných úchopů je celá řada a jsou typické pro děti raného věku, pro děti s deformacemi ruky (kratší/delší prsty), také jsou časté u dětí z málo podnětného prostředí, u dětí mentálně retardovaných, ale i u úplně zdravých dětí. Je proto potřeba už od počátku kreslení dbát na správný úchop. Případného nesprávného držení je důležité si včas všimnout a potíže odstranit.

Aby se dítě co nejrychleji naučilo správně držet psací náčiní, používají se **kompenzační pomůcky**, tzv. trojhranný program. Ten je vhodný v situaci, kdy je pro dítě obtížné špetkový úchop navodit. Jde o trojhranné psací potřeby z různých materiálů (pryžové, dřevěné, plastové...), dále o trojhranné nástavce na tužky, pera s ergonomicky tvarovanou úchopovou částí. (Mlčáková, 2009, s. 57)

Pomůcek je celá řada, jedná se také o tužky s prohlubněmi, násady na tužky, prstové štětce, trojhranné pastelky či voskovky ve tvaru kuličky, které jsou určené dětem, které neumí ještě držet tužku v ruce. Další pomůcky pro správné držení tužky mohou být následující:

Někteří učitelé doporučují dát dítěti do podpaží měkkou houbičku, kterou si dítě přidržuje a zajišťuje si tím držení tužky zdola. Dále je navrhováno, aby při nácviku správného úchopu tužky držely děti v dlani prsteníčkem a malíčkem malou kuličku. Doporučuje se také pro správné držení tužky i pera zhotovit dítěti úzký papírový kornout a tužku do něj zabalit. Konec kornoutu upozorňuje dítě, kam směřuje konec tužky. (Mlčáková, 2009, s. 57)

Je nezbytné si uvědomit, že samotné pomůcky a trojhranný program nestačí, je důležité a přínosné, aby u dítěte byl při nácviku přítomen dospělý, který by podporoval,

vysvětloval a ukazoval dítěti, jak se vše správně dělá. Velký vliv má pravidelný nácvik a korekce případných chyb prováděný především doma nebo ve škole.

Volba **druhu kreslicího a psacího náčiní** je velmi důležitá pro celkový grafický výkon. Při výběru potřeb myslíme především na účel použití, pokud chceme dělat cvičení určené k rozvoji grafomotoriky, zvolíme dobrou tužku a pastelky. Pokud chceme vykřýt plochu papíru, volíme prstové barvy, vodovky, křídly, progresy apod. (Bednářová, Šmardová, 2006, s. 48)

Podle Bednářové, Šmardové (2006, s. 48) vybíráme tvar psacího náčiní takový, aby dítěti umožnil a podpořil správné držení, například výše uvedený trojhranný program. Nejsou vhodné příliš široké fixy či čtyřhranné křídly, které vybízí dítě k držení všemi prsty nebo dlaňovým úchopem. Co se týče kvality, je vhodné vybírat měkčí tužky a pastelky, na které se nemusí tlačit a dobře vedou stopu, jelikož na ty tvrdé musí dítě vyvíjet nepřiměřený tlak, který ovlivňuje úhlednost a rychlost vedení čar. Neměly by se taktéž používat krátké tužky a pastelky, které nepřesahují kožní záhyb mezi palcem a ukazovákem, protože to vede k nesprávnému držení tužky. Nevhodné jsou kuličkové propisovací tužky, které také nutí dítě k tlaku na podložku. Pro kreslení jsou vhodné velké formáty papíru (A3) nebo balicí papír.

Pokud u dítěte přetrvává dlaňový úchop, dítě nedokáže tužku udržet v prstech či pořád mění způsob, jak ji drží, můžeme mu nabídnout pomůcku, kterou může držet v dlani. Existují dlaňové pastelky, fixy a štětce, které vyplní dlaň a umožní dětem nacházející se na nižší vývojové úrovni hodnotný grafický projev. (Simonidesová, 2012, s. 9)

3.3 Postavení ruky při kreslení a natočení podložky

Nezbytnou součástí úspěšného zvládnutí grafomotorických aktivit je **postavení ruky** při kreslení. Směr horního konce tužky by měl směřovat vždy do oblasti mezi ramenem a loktem, přičemž konec tužky s ramenem svírá úhel přibližně 45 stupňů. Ruka se tím pádem nemusí nadměrně ohýbat v zápěstí, je uvolněná a vytváří s paží po oblast lokte celkem rovnou linii. Pohyb tím pádem vychází z ramene a lokte. Pokud pohyb vychází z ohýbání a vytáčení v zápěstí, dochází ke zvýšené únavě při psaní, k bolestivosti celé paže a dokonce i k nechuti kreslit a psát. Tento nesprávný pohyb je nejčastěji zapříčiněn chybějícím pohybem ruky v ramenním kloubu, nedostatečnou uvolněností paže, nižší koordinovaností pohybu nebo také stísněným prostorem při kreslení (málo místa u psacího stolu, malé formáty papíru). (Bednářová, Šmardová, 2006, s. 54)

Správného postavení ruky při kreslení lze dosáhnout několika metodami. Nejdůležitější je, aby si dítě uvědomilo, jaké je správné postavení a při napomenutí si ho dokázalo samo vytvořit. Musí se naučit, že při kreslení se pohybuje celá paže, včetně ramenního kloubu odkud pohyb vychází. Způsoby navození pohybu vycházejícího z ramenního kloubu můžeme navodit mícháním vařečkou v hrnci, mletí mlýnkem, kreslením velkých kruhů a čar při čemž si dítě může druhou rukou sahat na ramenní kloub, aby cítilo a uvědomovalo si daný pohyb. Velmi často se také využívá metoda očíčka na tužce. Kdy se na konec tužky nakreslí/nalepí očíčko a dítěti se zdůrazní, že očíčko musí při kreslení vidět vždy za rameno, kam můžeme umístit třeba oblíbeného plyšáka. Pokud očíčko (konec tužky) při kreslení směřuje do stropu nebo je vyvrácené, tak je smutné, protože nevidí na plyšáka. Tato metoda slouží zároveň i jako motivace pro dítě.

Správnému postavení ruky při kreslení napomáhá také **natočení psací podložky** (papíru, sešitu). Existuje jednoduché pravidlo, kdy je papír vždy natočen nahoru rohem, který je na straně píšící ruky. To znamená, že u praváků je natočen pravým horním rohem nahoru a u leváků levým horním rohem. Druhá ruka by měla přidržovat papír. (Bednářová, Šmardová, 2006, s. 54)

3.4 Další hygienické a pracovní návyky ovlivňující grafomotorický rozvoj

Osvětlení kreslicí plochy je jedním z důležitých aspektů, které patří k hygieně kreslení a ovlivňuje správný grafomotorický vývoj. Světlo by mělo dopadat zleva u praváků a zprava u leváků. Nejvhodnější je denní světlo, pokud je nutné použít světlo umělé, volí se s matným sklem, které rozptyluje a změkčuje světelné paprsky. (Mlčáková, 2009, s. 27)

Uvolnění ruky při kreslení významnou měrou poznamenává grafický výkon dítěte i chuť kreslit. Pokud dítě při kresbě vyvíjí nadměrný tlak psacího náčiní na podložku, ruka je za poměrně krátkou dobu unavená. Nadměrný tlak působí na kresbu tak, že neumožňuje plynulost pohybu ruky a tím plynulost vedení čar. Činitelé, které ovlivňují tlak na podložku, mohou být jednak výběr psacího náčiní, psychický stav dítěte a atmosféra, v jaké kreslení probíhá, dále stupeň rozvoje jemné motoriky a v neposlední řadě ovlivňování a uvědomování si svalového napětí a uvolnění. (Bednářová, Šmardová, 2006, s. 55)

Zásady při práci také ovlivňují správný grafomotorický rozvoj dítěte. Je důležité si uvědomit, že rodiče a vychovatelé velkou měrou přispívají k rozvoji právě dodržováním určitých zásad, které uplatňují při práci s dětmi nebo je od dětí vyžadují.

Zásady při práci dle Bednářové, Šmardové (2006, s. 79):

- Rozvoji grafomotoriky musí předcházet činnosti zaměřené na rozvoj hrubé a jemné motoriky.
- Před kreslením zařazujeme uvolnění ruky, rozcvičovací a uvolňovací cviky, které řadíme dle obtížnosti od nejjednodušších po složitější.
- Grafomotorické prvky volíme dle aktuálních schopností a dovedností dítěte a se zařazením nových prvků nespěcháme, necháváme dítěti dostatek času při kreslení na promyšlení a provedení kresby.
- Obtížnější grafomotorické prvky volíme až po zvládnutí těch jednodušších.
- Dítě potřebuje nacvičený prvek opakovat, a proto volíme rozdílné motivace, aby práce nebyla monotónní a přinášela vždy něco nového.
- Všechny činnosti by dítě mělo chápat jako hru, nemají být doprovázeny drilem.
- Dítě vedeme k soustředění na práci, pokud je neklidné, raději úkol zkrátíme. Během úkolu dbáme, aby dítě pracovalo systematicky, neodbíhalo, koncentrovalo svou pozornost. Posilujeme tak volní složku osobnosti.
- Úkoly nezačínáme dlouhé. Je lépe pracovat přiměřeně, raději méně a častěji.
- Pro dítě je důležitá přítomnost dospělého, potřebuje jeho zpětnou vazbu a povzbuzení.

Na správném navození pracovních a hygienických návyků závisí grafomotorický vývoj a budoucí úspěch žáků při psaní ve škole. Důležité je, aby dítě mělo z malování radost, bavilo ho a spontánně si začalo kreslit. Postupně docházelo ke zdokonalování výše zmíněných návyků, jako je správné sezení a držení těla, úchop psacího náčiní či natočení podložky. Podstatný je i výběr správných pomůcek a psacího náčiní. Neméně důležitá je motivace a podpora od rodičů, kteří s dětmi kreslí a napomáhají odstraňovat nežádoucí návyky.

4. Grafomotorický vývoj

Správně rozvinutá grafomotorika u dítěte je jedním z aspektů hodnocení školní zralosti a připravenosti. Je důležitá pro rozvoj budoucího psaní a je zároveň formou komunikace i prostředkem k vyjádření vlastních pocitů.

Pro další popis vývoje grafomotoriky a kresby, grafomotorických obtíží a grafomotorických cviků v následující kapitole, je nutné si přesně vymezit, co přesně grafomotorika znamená.

„Grafomotorika je soubor psychomotorických činností, které jedinec vykonává při psaní. Psaní není jen záležitostí psacích pohybů ruky, ale je řízeno psychikou. Grafomotorika tedy může být nápomocna při diagnostice psychických stavů, procesů a vlastností.“ (Průcha, 2009, s. 85)

„Grafomotorika je vysvětlována jako soubor senzomotorických činností, které jedinec vykonává při kreslení a psaní. Jedná se o pohyby ruky, jež jsou ovlivňované psychikou a jež zanechávají grafickou stopu vyjadřující nějaký význam.“ (Doležalová, 2010, s. 12)

Grafomotorika je cizí slovo, které nemá český ekvivalent, souhrnně lze říci, že označuje pohyby nutné pro psaní.

Grafomotorika je součástí gramotnosti a je důležité, aby se rozvíjela stejně intenzivně jako všechny ostatní složky (čtení, psaní, mluvení, naslouchání). Pro rozvoj gramotnosti a grafomotoriky je nutná komplexnost a rozvíjení všech složek rovnoměrně a vyváženě.

4.1 Vývoj grafomotoriky a kresby

O rozvoji grafomotoriky rozhoduje řada činitelů. Z hlediska vnějších podmínek je závislý na úrovni rodinného prostředí, kde hraje roli například zájem rodičů na rozvoji dítěte nebo zda má dítě možnost někoho v rodině napodobovat a spontánně se od něj učit. Dále na výchovném působení v mateřské škole, metodických postupech a vedení učitelkami, ale také na vlivu ostatních dětí ve třídě. Z vnitřních podmínek je podstatná dosažená úroveň a souhra všech prvků mozkové činnosti při grafomotorických aktivitách, stav předpokladů pro psychickou a fyzickou činnost dítěte, též jejich souhra a dále aktuální stav dítěte. (Doležalová, 2010, str. 23)

Doležalová (2010, s. 18-19) uvádí, že při rozvoji grafomotoriky se uplatňuje několik důležitých principů jako je například individuální přístup k dítěti, udržování zájmu o grafomotorické činnosti, pozitivní hodnocení a projevování důvěry v úspěšnost dítěte, umožnění dítěti volby a dobrovolnosti nebo materiální a hygienické podmínky.

Grafomotorický projev vychází z motoriky celého těla, postupně se v souladu s vývojem hybnosti soustřeďuje k pohybům paže, ruky a nakonec prstů. V době před nástupem dítěte do školy by měly být grafomotorické aktivity vykonávány pohyby zápěstí v souhře s jemnými pohyby prstů, i když nepřesně. Toto období je obdobím vytváření koordinace jemných pohybů ruky. (Svobodová, 2001, s. 24)

Grafomotorika se vyvíjí individuálně a etapovitě. Přesto si každé dítě projde fyziologicky daným postupem, kde by se měly u dítěte určitého věku objevit přibližně stejné znaky kresby. V následující tabulce je popsáno, co by mělo dítě ovládat a přibližně v jakém věku.

PŘÍBLIŽNÝ VĚK	GRAFOMOTORICKÝ VÝVOJ
2-3 roky	<ul style="list-style-type: none"> - Pohyby při kreslení jsou koordinovanější a jemnější. - Formy jsou rozmazanější, zprvu hranaté, pak kulaté. - Začíná intenzivnější čmárání.
3-4,5 roku	<ul style="list-style-type: none"> - Začátek pravidelných, kontinuálních pohybů při kreslení. - Zvyšují se tvarové variace. - Dítě může kreslit čáry, izolované a klikaté. - Dítě může provádět pohyby orientované určitým směrem. - Korektury a linie jsou diferencovanější. - Tužku drží v prstech. - Může kreslit kruhy (nejprve otevřené, pak uzavřené), umí je vymalovat. - Pohyby se mohou cíleně vracet k výchozímu bodu.
4,5-5 let	<ul style="list-style-type: none"> - Smysluplná kresba hlavonožce. - Dva body spojené čarou - Dítě umí kreslit kříž - Jsou možné nepřetržité, více či méně pravidelné pohyby - Dítě dovede uchopit štětec
5-7 let	<ul style="list-style-type: none"> - Dítě umí obkreslit a namalovat velké postavy. - Dítě kreslí správně uchopenou tužkou. - Je možné psaní a kreslení v linkách - Panáček má přibližně 10 detailů

Tabulka č. 2 Grafomotorický vývoj
Zdroj: Looseová a kol., 2003, s. 58-61

Dětská kresba je ve vývoji jedince velmi důležitým hlediskem a řadí se mezi základní aktivity dítěte. Celý výtvarný proces umožňuje dítěti seberealizaci, komunikaci s okolím, vyjadřování svých pocitů, představ a přání.

Kresba předškolních dětí nám může poskytnout orientační odhad úrovně vývoje rozumových schopností. Dětská kresba je tzv. „královskou cestou“ k poznání dětské psychiky. Z psychologického hlediska významný není jen produkt, ale celý proces kresby (jak dítě kreslí, jak drží tužku, jak sedí, jak dlouho mu to trvá apod.). Kresba se také používá jako léčebný prvek v arteterapii, kde nejde o dokonalé konečné dílo, ale o vyjádření pocitů. (Plevová, 1999, s. 73)

Ve vývoji kresby mohou být mezi dětmi poměrně velké rozdíly, které mohou pramenit z odlišných počátků kreslení, zájmu o tuto činnost a z výsledku. Mezi faktory, které mohou ovlivnit vývoj a úroveň dětské kresby patří: mentální vyspělost dítěte, motorika, lateralita, zrakové vnímání, paměť, pozornost nebo schopnost představivosti a reprodukce. (Bednářová, Šmardová, 2006, s. 10- 14)

Kresba je neverbální symbolickou funkcí. Vývoj kresby prochází podle Vágnerové (2005, s. 183-184) třemi fázemi, z nichž počáteční fáze ještě symbolický charakter nemá.

1. **Presymbolická, senzomotorická fáze** – pro batolecí děti je grafomotorická činnost zábavná sama o sobě, více než její výsledek.
2. **Fáze přechodu na symbolickou úroveň** – zjištění, že čmáraní může být prostředkem k zobrazení reality, stává se symbolem, produkt bývá dodatečně pojmenován.
3. **Fáze primárního symbolického vyjádření** – dítě má úmysl kresbou něco konkrétního zobrazit. Kresba je pojímána jako vyjádření názoru dítěte.

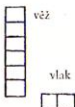

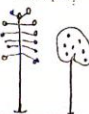

Dětská potřeba vyjádřit se kresbou je běžná a univerzální. Děti obecně začínají kreslit přibližně stejným způsobem a ve stejné posloupnosti. Proto lze říci, že vývoj kresby probíhá v určitých etapách.

Davidová (2008, s. 21-25) popsala vývoj kresby předškolního dítěte do čtyř období:

1. **Období skvrn** je podle Davidové do jednoho roku dítěte. Tvrdí, že kdyby bylo dítěti umožněno „malovat“ určitě by dělalo skvrny. Poukazuje však, že jen málo rodičů nechá dítě v tomto věku vybíjet si pudy při malování.
2. **Stadium čmáranic** je okolo jednoho roku dítěte. Tužka je jakýmsi prodloužením ruky a čáry přímo souvisejí s „já“ dítěte. Dítě s oblibou čmárá všemi směry, aniž by tužku pozvedlo. Davidová zmiňuje, že šťastné a spokojené dítě kreslí silné čáry, které na papíře zabírají mnoho místa, naproti tomu nevyrovnané dítě tužku záhy odhodí.

3. **Stadium čárání** následuje bezprostředně po období čmáranic. Je to fáze, která je více spojená s vývojem intelektu dítěte – dítě se snaží napodobovat psaní dospělých a lépe držet tužku. Lze tu již pozorovat určitý záměr. Neudrží však pozornost dlouho, během kreslení původní nápad mění. Dítě někdy projeví záměr až v závěru kreslení- jedná se o „náhodný realismus“. Smysl pro přesnost se vyvine a projeví v následujícím stadiu.
4. **Stadium hlavonožců a univerzálních postav** se objevuje po třetím roce. Je to věk, kdy dítě kreslí „postavy hlavonožce“, které jsou znázorněny kolečkem představujícím současně hlavu i trup zepředu, k němuž přiléhají dvě čárky- nohy a ještě další dvě čárky- ruce. Jak dítě roste, na postavě přibývá detailů – oči, ústa, pupek. Postupně okolo pátého roku se začíná objevovat trup znázorněný dalším kolečkem. Až kolem šestého roku je tělo úplné, se všemi končetinami. Když dítě kreslí postavu, znázorňuje často samo sebe.

Vývoj kresby dětí v předškolním věku popisuje i Z. Třesohlavá (1990, s. 48), která ve své knize uvádí přehlednou tabulku pro posuzování vývoje dětí předškolního věku, kde jsou mimo jiné popsány kresby a geometrické tvary, které by dítě mělo v jednotlivých letech zvládat.

Věk	Stavění z kostek	Nápodoba geom. tvarů	Kresba pána	Kresba stromu
2leté dítě	 věž vlak	 kulička	 sledované čárami	 praostrom
3leté dítě	 most	 kruh	 nerozlišné znázorňování	 jehličnatý strom
4leté dítě	 hrána	 překřížení	 hlavonožce	 strom s plody
5leté dítě	 schody	 čtverec	 hlavní části trupu	 kmen a koruna
6leté dítě	 náročnější stavebnicové sestavy	 trojúhelník	 hlavní části trupu	 kmen, větev, koruna

Obrázek č. 7 Posuzování vývoje dětí předškolního věku
Zdroj: Třesohlavá, 1990, s. 48

Kolem druhého roku jsou zaznamenávány první pokusy o bodové čárání. Po druhém roce nastupuje sledované čárání, kdy dítě vytváří již propletence čar, bez určitého záměru. Ve

volném čarání si dítě může ruku dobře uvolnit. Postupně se sledované čarání diferencuje v krouživé pohyby i různá seskupení čar.

Ve třech letech umí dítě napodobit kruh a můžeme dobře pozorovat kvalitu úchopu a plynulost čar.

Od čtyř let si dítě vytváří základní hrubou podobu nějakého zvoleného objektu (člověk, strom), nezvládá však ještě proporce a prostor. Kreslí i to, co nemůže být vidět (transparence).

Mezi pátým a šestým rokem nastává obrázkové stadium kresby, kdy dítě začíná rozlišovat objektivní znaky na předmětech, přidává detaily a postupně se kresba stává dvojdimenzionální. (Třesohlavá, 1990, s. 45)

V kresebném projevu dítěte můžeme pozorovat, že zpravidla postupuje od jednoduchého schematického načrtnutí ke stále dokonalejšímu ztvárnění, zdůraznění detailů a významných prvků až k bohaté syntetizující kresbě.

Kresba má pro dítě i velký výchovný význam, zejména v navazování kontaktu a účinné spolupráce s rodiči a staršími sourozenci. Hodnocení kresebných výtvorů dětí rodiči by mělo být šetrné a pravdivé. Nikdy by neměla být kresba bezdůvodně zamítnuta a odstrčena, ale mělo by se s dětmi o kresbách hovořit a povzbuzovat k další kresebné činnosti.

Specifickou kategorií je **vývoj kresby lidské postavy**. Nejen proto, že lidská postava bývá nejčastěji zobrazovaným námětem, ale také proto, že se podle ní často posuzuje školní zralost a připravenost.

„Z kresby postavy lze vyčíst nejen techniku držení tužky, ale i reálný stupeň vývoje kresby (tedy biologický věk, který může být nižší i vyšší, než je kalendářní), prvky, které upozorňují na lehkou mozkovou dysfunkci nebo na některé psychické vlastnosti- na nejistotu, bázlivost, ale třeba i na přehnané sebehodnocení.“ (Kutálková, 2005, s. 137)

Vývoj kresby lidské postavy začíná nereálnou kresbou ve třech letech, postupuje přes kresbu hlavonožce ve čtyřech letech, dvojdimenzionální obrysovou kresbou v pěti letech, až k profilovému zachycení postavy. V šesti letech se mění lineární znázornění, proporce kresby se harmonizuje a ustupují disproporce. Dále se kresba postavy vyznačuje symbolizujícími detaily, prvky oděvu s vyznačením pasu či knoflíky. Projevuje se záměrnost v označení odlišnosti pohlaví muže a ženy. (Třesohlavá, 1990, s. 45-46)

Podle Langmeiera, Krejčířové (2006, s. 88) je vývoj kresby postavy následující:

- Třileté dítě – dítě něco „načmárá“ a dodatečně pojmenuje, výtvar se znázorněnému tématu moc nepodobá.
- Čtyřleté dítě – nakreslí realističtější obraz, kresba postavy začíná znázorněním hlavy a nohou, tzv. hlavonožec.
- Pětileté dítě - postava má hlavu, trup, nohy, ruce, ústa, oči, nos, paže jsou znázorněny čárami a proporce jsou nahodilé.
- Šestileté dítě – dítě je schopné vyjádřit kresbou vlastní představu.

V rámci kresby postavy se sleduje několik aspektů signalizujících určité problémy či nedostatky. Důležitá je velikost postavy vůči papíru. Nedostatečné nebo chybné spojení jednotlivých částí postavy. Absence podstatných částí těla, způsob provedení kresby, umístění postavy na papíře, kvalita čar a vedení čar. Tyto a další znaky umožňují zčásti posoudit grafomotorickou vyspělost.

4.2 Grafomotorické obtíže

Grafomotorika je ovlivněna, jak již bylo zmíněno několika faktory, jako jsou například úroveň jemné a hrubé motoriky, pohybová koordinace, senzomotorická koordinace nebo úroveň vývoje psychiky. Pokud dítě v některé z těchto oblastí zaostává, je velmi pravděpodobné, že má či bude mít grafomotorické obtíže.

Děti a jejich grafomotorický vývoj poznáváme na základě pozorování při herní činnosti, při manipulaci s předměty, z rozhovorů s nimi a také z analýzy jejich grafomotorických projevů.

Měla by se sledovat úroveň všech složek, které se podílejí na budoucím psaní. Pozorovat by se měly především úchopy předmětů a manipulace s nimi, smyslové funkce, napodobovací schopnosti, paměť či prostorová orientace. Všímat by se ale mělo i dalších projevů jako je zájem o grafomotorickou činnost, tvořivost, úroveň komunikace a sociálních dovedností. (Doležalová, 2010, s. 55)

Kresba je součástí přirozeného vývoje dítěte, je pro ně hrou a zábavou. Pokud však dítě předškolního věku kreslení či jiné záměrně vedené činnosti samo nevyhledává nebo se jim spíše vyhýbá, bývá často příčinou opožděný vývoj grafomotorických dovedností.

V předškolním věku dítě s grafomotorickými obtížemi nevyhledává hru se stavebnicemi či mozaikami ani rukodělné činnosti. Je méně obratné při sebeobsluze a každodenních činnostech, nevyhledává kreslení ani malování, jeho kresba je jednodušší a chudší oproti vrstevníkům, linie kresby jsou často kostrbaté, vytlačené a neplynulé. Dítě může mít špatnou výslovnost, neboť jemná motorika ruky a prstů úzce souvisí s rozvojem řeči. (Grafomotorika Ostrava, 2012)

Na grafomotorické obtíže nás může upozornit neustálá změna polohy těla při kreslení či otáčení papírem. Obtíže s řečí mohou signalizovat obtíže v grafomotorice, protože motorika mluvidel a motorika paže jsou propojené. Dalším signálem mohou být logopedické obtíže, obtíže s prostorovou orientací, rozpoznáváním co je nahoře a dole nebo vpravo a vlevo. Dále nevyhraněná a zkřížená lateralita můžou být jednou z příčin obtíží. (Simonidesová, s. 8-11, 2012)

Mezi nejčastější grafomotorické obtíže patří vadný úchop tužky/pera. Za vadný úchop považujeme jakýkoliv úchop, který se liší od správného špetkového úchopu. Mnohdy se ovšem stává, že dítě má úchop správný a přesto se u něj projevuje svalová dyskoordinace, bolesti ruky a zad. Může to být zapříčiněno křečemi v ruce, neboli spasmem. (Heyrovská, s. 14, 1995)

Nedostatečně rozvinutá grafomotorika a špatný úchop psacího náčiní má za následek mnoho obtíží. Grafomotorika (2013) uvádí, co způsobují dítěti obtíže v grafomotorických dovednostech:

- Ruka bolí, potí se, ruka se rychle unaví
- Prsty a dlaň se dostávají do napětí a to může přecházet do celkového vnitřního napětí
- Obtíže při trefování se do linek
- Pomalé tempo
- Omezená doba soustředění
- Pseudo specifické poruchy učení
- Změny v chování (nespolupracuje, upozorňuje na sebe negativním chováním)
- Velké úsilí a snaha bez dosažení uspokojivého výsledku

Důležité také je rozlišovat specifické poruchy učení například dysgrafii⁴ či jiné obtíže, které mohou pramenit z nemocí či následků smyslových vad. Někdy se stává, že dítě má grafomotorické obtíže projevující se stejně jako dysgrafie, ale po absolvování programu na rozvoj grafomotoriky obtíže ustanou. Tomuto jevu se říká pseudodysgrafie. Příčinou grafomotorických obtíží může také být snížená inteligence či nepodnětnost sociokulturního prostředí.

Korekce grafomotorických obtíží je velmi důležitá pro úspěšné psaní a celkový úspěch ve škole. Je vhodné pracovat na zlepšení jemné a hrubé motoriky a vizuomotoriky.

„Děti s obtížemi v grafomotorice potřebují zejména v počátcích psaní cílenou pomoc, založenou na průběžné diagnostice a každodenní práci. Koordinátorem této pomoci může být elementarista – učitel dítěte.“ (Mlčáková, 2009, s. 87)

Možnosti pomoci při grafomotorických potížích popisuje Bednářová (2006, s. 77-78) následovně:

- Psychická opora a hodnocení - má vliv na motivaci dítěte a umožňuje tak snazší cestu k nápravě, dítě potřebuje ocenění úsilí a snahy, které do činnosti vložilo, nejen výsledku a výkonu
- Správný výběr psacích potřeb – dbát na kvalitní a vhodné psací potřeby
- Správný úchop psacího náčiní – podpořit dítě „trojhranným programem“, vysvětlit a dbát na správný špetkový úchop
- Správné postavení ruky při psaní – vysvětlení a pomoc v navození správného postavení ruky, nacvičení na uvolňovacích a rozcvičovacích cvicích
- Uvolnění ruky – naučit dítě pracovat s uvolněním a napětím

Další možnosti pomoci mohou být například správná volba židle a její výška, vhodný formát papíru, na který dítě kreslí či dostatek příležitostí ke kresbě.

Úpravou grafomotorických obtíží se zabývá mnoho autorů. Existuje velké množství, metodik a programů, které poskytují dostatek informací a možností k nápravě. Například již zmíněný trojhranný program.

⁴Dysgrafie je specifická porucha grafického projevu. Je to porucha schopnosti psát, kdy postižený nedovede napodobit tvary písmen, nezapamatuje si je, zaměňuje je. Postihuje celkovou úpravu písma. Charakteristické je křečovitě a neúhledně pismo. (Průcha, 2009)

4.3 Grafomotorické a uvolňovací cviky

Cílem grafomotorických a uvolňovacích cviků je uvolnění ruky před kreslením, psaním, zlepšení koordinace ruky a oka. Uvolňovacím cvikům a cvičení grafomotoriky předcházejí činnosti rozvíjející jemnou motoriku a práce s uvolněním a napětím. Samotné cviky spočívají v uvolnění a zpřesnění koordinace především od ramenního kloubu, posléze loketního kloubu. Pokud chybí pohyb od ramenního kloubu, ruka není po papíru plynule posouvána, pohyb pak často vychází pouze z lokte a ještě častěji ze zápěstí, ruka se vykrucuje a její postavení má zásadní vliv na její uvolnění a posléze grafický výkon. (Bednářová, Šmardová, 2006, s. 58)

Uvolňovací cviky je vhodné vykonávat vždy před kreslením, později před psaním. Postupně se získáním grafomotorické obratnosti se mění obtížnost těchto cviků. Cviky se mohou vykonávat vstoje na tabuli nebo na papír na zdi, na papír položený na stole, vkleče a posléze vsedě u stolu. Ze začátku se může kreslit do tácu s pískem nebo moukou a doprovázet cviky rytmickými říkankami nebo písničkami. (Bednářová, Šmardová, 2006, s. 58)

Důležité je uvolnění ruky v rameni, lokti a zápěstí. Nejdříve se zkouší krouživé pohyby ve vzduchu – kola, obloučky, kolébání, auta, kruhy na vodě, stavíme sněhuláka apod. Později se provádí tytéž pohyby s pastelkou na velké formáty papíru, může se i prsty namočenými ve vodě nebo namočenou houbou. (Fábryová, 2001, s. 4)

Před nácvikem základních tvarů doporučuje Kutálková (2005, s. 118) každý nový tvar zkusit nejdříve společně jen prstem ve vzduchu, pak ho dítě obkresluje samo. Dále začít vždy větším formátem, třeba půlmetrovým, který zvolna zmenšujeme podle toho, jak se dítěti daří pohyb.

Bednářová, Šmardová (2006, s. 58) rozděluje cviky do třech skupin podle obtížnosti, při čemž první a druhá skupina je vhodná pro předškolní věk a třetí, nejnáročnější, pro školní.

1. V této skupině jsou nejméně náročné grafomotorické uvolňovací cviky. Nazývají se „závodní dráhy“. Hranice dráhy dětem napomáhají držet směr vedení čáry. Vedení dráhy dvěma liniemi a dostatečná šířka mezi nimi, nekladou velké nároky na koordinaci pohybů. Náročnost se zvyšuje různými záhyby či smyčkami nebo se linie dráhy přibližují a tím pádem je prostor pro vedení čar užší. Pohyb se vede vždy zleva doprava, plynule, neměla by se zvedat tužka od papíru. Dráhy je vhodné různě motivovat jako například jízda autem na závodní dráze. Pokud je tento úkol moc obtížný je vhodné nejprve cestu projíždět pouze prstem nebo malým autíčkem.

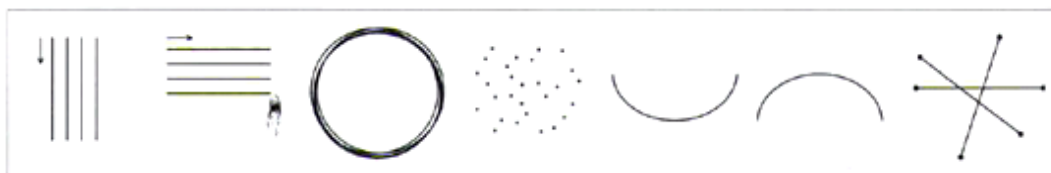
2. Do této skupiny patří cviky obtahovací a jednotažné, které jsou náročnější na koordinaci. Obtahovat lze přímo na papír, kde je jednotažný cvik nakreslen, přes průsvitné fólie nebo na průklepový papír. Snaha je o plynulý, nepřerušovaný pohyb tužky po papíře. Přesnost čáry není důležitá, potřebná je plynulost. Každá kresba se kreslí na jeden papír. K tomuto stupni obtížnosti se přiřazují kruhy. Výhodou těchto cviků je procvičení a uvolnění všech kloubů, které jsou důležité při kreslení.
3. Třetí skupina se stává uvolňovací až když má dítě určitou zručnost a zvládá grafomotorické prvky, ze kterých se skládá písmo. Je zde nutný předpoklad plynulého pohybu po papíře, pohybu ruky ve vodorovné rovině zleva doprava i pohybu ve svislé rovině.

Grafomotorické cviky můžeme provádět jen se znalostmi vývoje a posloupnosti dětské kresby, jelikož nelze po dítěti chtít cviky, které nemůže ještě vývojově zvládnout. Tím bychom nedosáhli rozvoje kresby, spíše opačného efektu.

Vhodné je začít s prvky, které má dítě osvojené, upevnit je, zautomatizovat a pokračovat navozením prvků obtížnějších. Z praxe vyplývá, že setrvání u prvků vývojově nižších, jejich cvičení a zautomatizování, usnadňuje zvládnutí prvků následných. Mnoho rodičů ve snaze připravit své předškolní dítě řádně na školu, kupuje písanky pro prvňáky s tím, že si to doma děti vyzkouší nanečisto, aby to ve škole umělo. Dítěti, ale obvykle psaní do řádků nejde, protože má před sebou ještě další rok vývoje. Je proto dobré znát základní linii nácviku. (Kutálková, 2005, s. 118)

Bednářová, Šmardová (2006, s. 63-74) rozděluje grafomotorické cviky do 4 skupin, kde popisuje vždy základní grafomotorické prvky, které by dítě mělo umět:

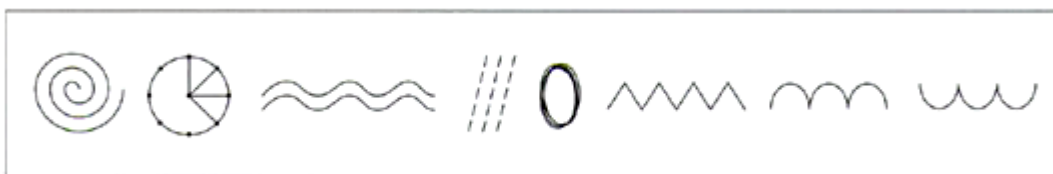
- I. **skupina prvků** – Charakteristická pro věkové období 3 až 4,5 let. Patří sem prvky, kde se dítě snaží koordinovaně vést čáru, její směr je předem určen, a dítě ví, co kreslí. Z grafických prvků sem patří především rovná čára a kruh. Většina dětí zvládne nejdříve vedení svislých čar, s preferencí směru od shora dolů, posléze vedení vodorovných čar a dále uzavírání čáry do kruhu. Řadíme sem kreslení teček, oblouky a kreslení šikmých čar do opěrných bodů, což je nejnáročnější prvek této skupiny.

Obrázek č. 8 I. Skupina grafomotorických prvků

Zdroj: Bednářová, 2006, s. 74

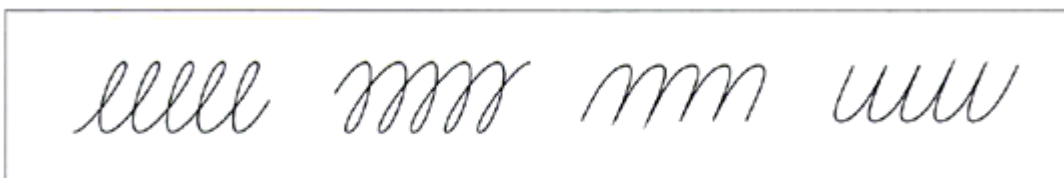
- II. skupina prvků** – Pro věk 4 až 5,5 let. Zde je zapotřebí větší rozpětí a širší škála koordinovaných pohybů a záměrné udržení vzdálenosti. Patří sem spirály, šikmé čáry, vlnovky, elipsy, kreslení zubů, změny směru ve vedení čáry a spojené oblouky.

Obrázek č. 9 II. Skupina grafomotorických prvků

Zdroj: Bednářová, 2006, s. 74

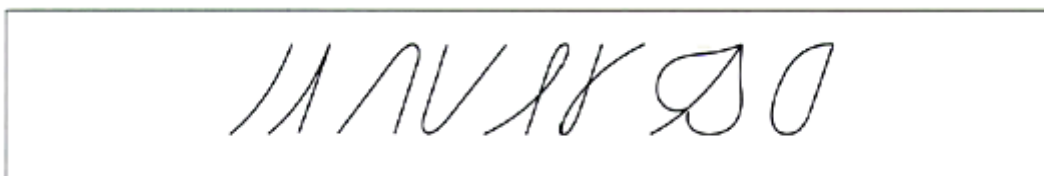
- III. skupina prvků** – Charakteristická pro věk 5-6,5 let. Grafomotorické prvky zde vyžadují obdobnou koordinaci ruky a rozsah pohybů ve vertikálním i horizontálním směru jako potřebujeme při psaní. Zařazujeme sem především smyčky a oblouky s vratným tahem.

Obrázek č. 10 III. Skupina grafomotorických prvků

Zdroj: Bednářová, 2006, s. 74

- IV. skupina prvků** – Prvky v této skupině tvoří elementy písma, proto není zapotřebí, aby je dítě zvládalo v předškolním věku, může se však s nimi seznámit formou hry, což mu později usnadní začátky psaní. Patří sem stoupající šikmá čára, srdcovka, horní a dolní zátrh, horní a dolní klička, prvek písmene a, o.

Obrázek č. 11 IV. Skupina grafomotorických prvků

Zdroj: Bednářová, 2006, s. 74

Fábryová (2001, s. 4) taktéž popisuje, co by měl předškolák postupně zvládat a doporučuje, jaké cviky či obrázky mu k tomu dopomohou. Měl by umět čáry (vodorovné, svislé, šikmé), kruhy (sněhulák, jablíčka, míček, zajíček), spirály (šneky, klubičko), horní a dolní oblouky (krtčí kopečky hlíny, skoky žáby, kopce, jamky, tašky na střeše), vlnovky (vlnky na moři, hory, údolí), horní a dolní smyčky (kouř z komína, telefonní šňůra), osmičky (ležatá i stojatá, mašle, ocas draka).

Před zvolením určitého tvaru, je nutné brát v potaz, že i každý jednotlivý prvek může mít jednotlivý stupeň obtížnosti. Obtížnost prvku zvyšuje:

- zmenšení velikosti
- zvýšení hustoty čar
- snižování podpůrných technik jako je slovní opora (odkud a kam má čáru vést, rytmické říkanky), zraková opora (pomocí vyznačených bodů a linií), opora hmatová (vymodelování tvaru, jeho osahání)
- požadavek na přesnost provedení kresby
- střídání velikosti a tvaru.

(Bednářová, Šmardová, 2006, s. 62-63)

Pro praktické provádění cvičení je dobré znát a dodržovat určité zásady. Mezi ně patří motivace ke cvičení, orientace na dítě, jeho možnosti a přání, aktivní cvičení jako cesta a radost ze hry, pravidelná práce, množství variací cvičení, rozmanitost materiálu, vhodné podmínky při cvičení, orientace na zájmy dítěte, dostatek místa při práci, podpora (slovní, zraková i hmatová), spolupráce či důslednost. (Looseová, 2001, s. 22-28)

Grafomotorická cvičení jsou v předškolním věku velmi důležitá ať už zdokonalení jemné motoriky, tak především pro budoucí úspěšnost ve škole při psaní. Je vhodné s dětmi grafomotorická cvičení provádět jak ve školce, tak i doma. Pokud je nějaký problém, lze docházet do grafomotorické poradny, kde přesně určí, co dítě potřebuje trénovat a pomohou mu grafomotoriku zlepšit.

Grafický projev dítěte začíná prvním úchopem tužky a nakreslením bezmyšlenkovitých čar, které zanechává tuha na papíře. Postupně se kresba zdokonaluje, až je dítě schopno tužkou vyjádřit svou vlastní představu. Grafomotorický vývoj je u každého jedince individuální, a proto některé děti mohou mít při kreslení určité obtíže. Potřebují svoje schopnosti doladit a zdokonalit pomocí grafomotorických cviků, uvolňování, ale také musí mít dostatek možností kreslit a projevit se.

5. Programy a metodiky používané pro stimulaci grafomotorického vývoje

Pro stimulaci grafomotorického vývoje existuje mnoho příruček, knížek, programů a manuálů. V této kapitole bych chtěla popsat ty nejznámější a nejdostupnější z nich.

Některé programy jsou využívány výhradně odborníky v grafomotorických poradnách nebo ve školách, jiné metodiky si mohou rodiče dětí zakoupit a cvičit s nimi doma. Je dobré si uvědomit, že rozvíjení grafomotorických schopností budoucích školáků není založeno jen na děláním pracovních listů a speciálních cvičeních. Děti rozvíjejí své schopnosti vnímání, rozpoznávání tvarů, jemnou motoriku a plynulé vedení linky i pomocí her s drobnými předměty či manipulací s nimi.

5.1 Stimulační program „Maxík“

„Maxík“ je stimulační program pro předškoláky a děti s odloženou školní docházkou akreditovaný MŠMT ČR. Byl založen Pavlou Bubeníčkovou a Zdeňkou Janhubovou a dnes se hojně využívá v grafomotorických poradnách a ve školkách.

Cílem stimulačních cvičení není redukce projevů, ale změna podmínek, za kterých může dítě podávat lepší výkon. Kromě dětí jsou do tréninku zařazeni rodiče i učitelé, kteří jsou vedeni k chápání problému dítěte a respektování jeho základních potřeb.

Důraz je kladen na pravidelný režim, uvědomělé sezení dítěte, jasné a srozumitelné zadávání pokynů, na zpětnou vazbu, vytyčení a dodržování pravidel chování a na důslednosti při kontrolování plněných úkolů. Dále je velmi důležitý způsob vedení a postupu ze strany dospělého, který by měl čerpat z informací o stavu dítěte, jež mu poskytlo poradenské zařízení, pediatr či pedagog. Vhodný je laskavý přístup, který by se měl vyhnout negativním hodnocením, mentorování a napomínáním dítěte. Celý program je koncipován tak, aby byla rovnoměrně posilována složka motorická, grafomotorická a percepční. (Maxík, 2012)

Program „Maxík“ je rozdělen do patnácti lekcí, kde jsou dělány činnosti zaměřené na pět základních oblastí:

1. Nácvik nových pohybových stereotypů – stabilní postoj, správné sezení, rovnováha, správné dýchání a úchop psacího náčiní
2. Rozvoj komunikačních dovedností – rozvoj pojmového myšlení a řeči, správná výslovnost a tvoření vět, porozumění obsahu, všeobecné informace o sobě, rodině a zájmech

3. Rozvoj dílčích funkcí v oblastech - zrakové (zrakové rozlišování, zraková paměť, vizuomotorika), sluchové (sluchové rozlišování a paměť, audiomotorika), v oblasti prostorové orientace, v oblasti intermodality (schopnost přepínat mezi různými způsoby smyslového vnímání), a v oblasti seriality (řazení běžných opakujících se činností za sebou – oblékání, hygiena)
4. Grafomotorické dovednosti – správný úchop psacího náčiní, správné sezení, kvalitní pohyblivost kloubů potřebných ke psaní
5. Koncentrace pozornosti – zaměření a udržení pozornosti na zadaný úkol

(Maxík, 2012)

5.2 Kurz „Nebojte se psaní“

Kurz „nebojte se psaní“ je program pro nápravu grafomotorických obtíží. Jeho autorkou je Yveta Heyrovská a tento kurz je rovněž akreditován MŠMT ČR. Tréninkový program je zaměřen na děti od předškolního věku až po ukončení prvního stupně základní školy. Kurz lze využívat v základní, ale též v modifikované podobě. Využívá zde i prvky arteterapie. Důležitý je doprovod jednoho z rodičů či prarodičů, přičemž se klade velký důraz na první schůzku s nimi o samotě, kde je jim vysvětlena podstata kurzu a všechny podmínky. Velkou úlohu zde hraje také domácí příprava. Tréninkový program je rozdělen do deseti tréninkových hodin, kde je přesně popsáno co v každé hodině dělat a procvičit. (Kuzníková, 2011)

Heyrovská ve svém kurzu rozlišuje sedm nejvýznamnějších momentů jedné tréninkové hodiny:

- Přivítání rodičů a dětí – navázání kontaktu a navození atmosféry
- Motivace – pomocí říkanek, pohádek, pantomimy
- Kontrola domácího cvičení – opakování naučených cviků, důležitá je pochvala
- Trénink nových prvků – osvojování nových prvků
- Zadání domácího úkolu – směřující především k rodičům, aby na to dohlédli a případně upozornili na chyby
- Relaxace – uvolnění, často v pozici vleže za doprovodu relaxační hudby

- Rozloučení se s dětmi a rodiči – zhodnocení práce, pochvala a ocenění snahy

(Kuzníková, 2011)

5.3 Metoda Dobrého startu

Metoda Dobrého startu (Le Bon Départ) vznikla v letech 1945-1950, kdy ji vypracovala francouzská fyzioterapeutka Théa Budget. Tato metoda se dostala do České republiky v podobě úpravy od Jany Swierkoszové, která dle teorie a své praxe, zpracovala českou modifikaci.

Metoda Dobrého startu je syntézou cvičení a postupů zaměřených na percepčně-motorický rozvoj, rozvoj řeči a utváření sociálních vztahů. Přispívá k lateralizaci, vnímání tělesného schématu a k pravo-levé orientaci ve vlastním těle a prostoru. Pod vedením terapeuta se upevňuje kázeň dětí, rozvíjí se fantazie a představivost. Posílení sociálních vztahů je dalším charakteristickým momentem, zvláště v české verzi. Vznikla jako metoda zaměřená na reedukaci psychomotoriky. Metoda Dobrého startu je zaměřena především na prevenci obtíží. Je určena pro děti v předškolním věku a rizikové děti na počátku školní docházky. (Zelinková, 2000, s. 153-158)

Českou verzi Metody Dobrého startu tvoří 25 lekcí. Každá je postavena na lidové písni, která v různých podobách prolíná celou lekci. Rytmu, melodii a slovům písní odpovídají pohybová, řečová a grafomotorická cvičení. Struktura lekce je následující:

1. Zahájení
2. Posílení jazykových kompetencí, verbálních a neverbálních komunikativních technik. Seznámení dětí s písní.
3. Cvičení zaměřená na posílení rozvoje zrakové a sluchové percepce, pravo-levé a prostorové orientace.
4. Pohybová cvičení. Nácvik soustředění a kázeň.
5. Píseň spojená s pohybem. Cvičení pohybově – akustická se provádějí s tenisovými míčky, stuhami, polštářky...
6. Píseň spojená s pohybem, kdy dítě napodobuje grafický vzor.
7. Závěr, sebehodnocení, sebezpoznání.

(Zelinková, 2000, s. 159-160)

5.4 Další programy a metodiky rozvíjející grafomotoriku

➤ Rozvoj grafomotoriky v projektech

Autorkou tohoto programu určeného pro předškolní i školní děti je Jana Doležalová. Pro uplatňování této metody je nutná teoretická znalost rozvoje grafomotoriky.

Projekty, v nichž jsou začleněny aktivity na rozvoj grafomotoriky, mají svá specifika. Měly by být zaměřeny na podněcování celkové negramotnosti a měly by uplatňovat všechny čtyři formy komunikace (čtení, naslouchání, mluvení a psaní/kreslení). Obvykle se začíná vyprávěním pohádky, která skýtá motivaci pro činnosti rozvíjející budoucí čtení a psaní. Pohádka je podnětem k naslouchání, převyprávění dětmi, grafomotorickým činnostem, kreslení či psaní toho, co je zaujalo. (Doležalová, 2010, s. 65)

Ve své publikaci Doležalová detailně popisuje několik variant projektů. Vždy je popsán projekt, jeho cíle, témata pro rozvoj grafomotoriky, pomůcky a následné podrobné návrhy aktivit, pohádek, činností vedoucích ke splnění cíle projektu.

➤ Grafomotorické listy od Jiřiny Bednářové

Jiřina Bednářová využila své odborné poznatky a zkušenosti z praxe s předškolními dětmi a s malými školáky. Vytvořila řadu rad a doporučení, které publikovala v samostatné knize. Věnuje se tam činnostem rozvíjejících jemnou motoriku, leváctví a praváctví, pracovním návykům při kreslení, správnému držení psacího náčiní apod.

Na základě těchto poznatků vytvořila trojdílnou edici listů, které obsahují grafomotorická cvičení vycházejících z posloupnosti vývoje grafomotorických dovedností. Listy díky posloupnosti a dostatku námětů umožňují překonávat potíže dětem s grafomotorickými obtížemi. S listy mohou pracovat rodiče s dětmi samostatně, jelikož je tam popsána přesná metodika.

Náměty pro cvičení grafomotoriky jsou řazeny do tří dílů:

- 1. díl: Mezi námi pastelkami – Grafomotorická cvičení a rozvoj kresby pro děti od 3 do 5 let
- 2. díl: Co si tužky povídaly – Grafomotorická cvičení a rozvoj kresby pro děti od 4 do 6 let
- 3. díl: Grafomotorická cvičení a rozvoj kresby pro děti od 5 do 7 let

➤ **Grafomotorická cvičení od Antje Looseové**

Looseová hovoří o svých cvičeních jako o podpůrné koncepci, který by měla doplňovat grafomotorickou terapii, která je více zaměřena na konkrétní problémy a na každodenní procvičování. Vhodná je pro děti předškolního věku i pro děti mladšího školního věku, pokud se u nich objeví určité problémy.

„V popředí stojí humanistický obraz člověka, jehož středem je dítě, nikoliv podpůrná koncepce, a dále myšlenka, že podpora dítěte nesmí být orientována na jeho nedostatek, ale řídí se podle schopností, které dítě má, přináší mu zábavu a radost a svými obsahy a z nich vyplývajícími prožitky úspěchu může u dítěte zvyšovat motivaci.“ (Looseová, 2003, s. 12)

Struktura podpůrné koncepce je rozdělena na několik částí. První část obsahuje základy tvořící obsah a cíle koncepce, základy vývojové psychologie a základy grafomotoriky. Druhá část je tvořena motivačními příběhy. V třetí části jsou průpravná grafomotorická cvičení, jejich náměty, variace a postupy. Poslední část tvoří grafomotorické pracovní listy, s jejichž pomocí si děti mohou procvičovat jednotlivé prvky psaní a jejich spojování.

➤ **Metodika rozvoje grafomotoriky a počátečního psaní od Svobodové**

Autorkou metodiky je Jaroslava Svobodová, klade důraz na pozitivní ladění jak dítěte, tak i rodičů při vzdělávacím procesu. Je vhodná pro předškolní děti i pro děti mladšího školního věku. Přístup k dítěti je globální, nevěnuje se pozornost pouze grafomotorice jako takové, ale i dalším oblastem a zaměřuje se také na zapojení všech smyslů při provádění činností. Jde o činnosti podpůrné, nikoliv o nápravné metody. Důležitou roli hraje rytmus, v metodice můžeme nalézt prvky muzikoterapie, dramatiky či rytmizace. Při vytváření metodiky se autorka nechala inspirovat i Metodou Dobrého startu.

Metodické nároky Svobodová (2001, 23-25) uvádí následující:

- Střídání psacích ploch při grafomotorických činnostech (tabule, balící papír, tapety, folie)
- Střídání náčiní (pastelky, fixy, prstové barvy, houby) a možnost psát různými technikami (prstem do písku, křídou, prstem namočeným v barvě...)
- Postupovat od lehčího ke složitějšímu
- Cvičení motoriky celého těla postupně až k jemným pohybům prstů, využívání modelíny k těmto účelům

- Dbát na správný úchop psacího náčiní
 - Využívat říkadla a pracovat i s vizuální kontrolou
 - Podpora spontánnosti grafomotorických aktivit a zároveň nezbytnost opakování a postupné přidávání nového nenásilnou formou
- Dále bych ráda zmínila metodiku od Hany Spáčilové a Libuše Šubové, která se nazývá **Příprava žáka na psaní**. Zabývá se rozvíjením grafomotoriky, sluchového a zrakového vnímání. Využívá prvky rytmizace, popěvky a písničky.
- K dispozici pro rozvoj grafomotoriky jsou tzv. **Šimonovy pracovní listy**, které zábavnou formou v několika dílech rozvíjejí grafomotorické dovednosti předškoláků, logické myšlení, orientaci na ploše, základní početní dovednosti, pohybové, výtvarné a další kompetence. Jsou doplněny o říkanky, návrhy na hry a o metodické pokyny k pracovním listům.

Možností, jak zlepšit a stimulovat grafomotoriku, je celá řada. Je na rodičích či učitelích, aby našli vhodný program, který bude pro dítě nejlepší a bude ho bavit. Výše popsané metodiky nejsou jen pro děti, které mají nějaké obtíže s kreslením či psaním, ale jsou dobré i pro všechny, kteří si chtějí zábavnou formou procvičit jemnou motoriku, rytmizaci, zrakové vnímání nebo jazykové kompetence.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

6. Efekt cílené grafomotorické stimulace

Tato kapitola se zabývá efektem cílené grafomotorické stimulace u dětí, které navštěvujících vybraný grafomotorický kurz. Nejdříve zde budou popsány cíle výzkumného šetření, metody, které jsem pro výzkum zvolila, charakteristika kurzu a výzkumného vzorku, sledované oblasti a průběh šetření. Součástí bude vlastní výzkumné šetření, kde popisují jednotlivé děti a jejich schopnosti ve sledovaných oblastech před a po absolvování kurzu. V závěru kapitoly provedu zhodnocení výzkumu a zjištěných výsledků.

6.1 Cíl výzkumného šetření

Hlavním cílem praktické části mé práce je popsat efekt grafomotorické stimulace u dětí navštěvujících konkrétní grafomotorický kurz. Popis bude prováděn na základě vyhodnocení sledovaných oblastí, které jsou důležité pro grafomotorický rozvoj.

Stanovila jsem si následující **problémové otázky**:

1. Jaké důležité oblasti pro grafomotorický rozvoj je nezbytné sledovat?
2. V jakých sledovaných oblastech má dítě problémy?
3. V jakých oblastech udělalo dítě po absolvování kurzu největší pokrok?
4. Jaký celkový efekt má konkrétní grafomotorický kurz na dítě?

Z výše uvedeného jsem odvodila a sestavila základní **hypotézy** pro výzkum:

1. Po absolvování kurzu předpokládám zlepšení sledovaných dovedností.
2. Po absolvování kurzu se dítě zlepší ve více než jedné oblasti.

6.2 Metody výzkumu

Jako výzkumnou strategii jsem zvolila případovou studii, která byla pro mé účely, z důvodu hlubšího a intenzivnějšího zkoumání jednotlivých dětí, nejvhodnější.

„Případová studie je empirickým designem, jehož smyslem je velmi podrobné zkoumání a porozumění jednomu nebo několika málo případům. Základem případového šetření musí být sběr skutečných dat vztahujících se k objektu výzkumu (případu).“ (Švaříček, 2007, s. 97)

Pro úspěšný a přínosný výzkum je nutné si stanovit, jak se budou jednotlivá data a informace získávat, následně zpracovávat a interpretovat. Pro svůj výzkum jsem zvolila následující **metody sběru a interpretace dat**:

- Strukturované zúčastněné pozorování
- Rozhovor s lektorkou
- Analýza dětské kresby
- Škálování pozorovaných jevů

Pro sběr dat v praktické části jsem použila metodu pozorování, kdy byly vypořizované informace zapisovány do záznamového archu. Dále jsem využila konzultace s lektorkou grafomotorické poradny, která po každém sezení s dítětem odpovídala na moje dotazy. To mi pomohlo ucelit si své vypořizované skutečnosti. Další metodu sběru dat, kterou jsem použila je analýza dětské kresby, konkrétně kresba člověka, na které jsem si ověřovala své dosavadní zjištěné informace z pozorování a vyvodila z ní nové závěry. Pro lepší a přehlednější interpretaci výsledků výzkumu jsem použila metodu škálování.

Všechny výše jmenované metody jsem zvolila z toho důvodu, že mým záměrem bylo zkoumat jednotlivé děti a jejich individuální posun více do hloubky, což by se mi při použití kvantitativních metod nepodařilo. Kombinace těchto metod dohromady mi umožňuje důkladnější a podrobnější sledování daných oblastí a tím i relevantnější výsledky výzkumu. Výsledky všech metod sběru dat jsou interpretovány dohromady.

6.3 Charakteristika místa šetření a kurzu

Výzkum jsem prováděla ve specializované grafomotorické poradně v Praze pod vedením paní Martiny Simonidesové. Ta si spolu s Martou Veselou vytvořila vlastní koncept grafomotorického nápravného kurzu a v současné době ho připravují na akreditaci MŠMT.

Při prvním setkání, které je dlouhé jednu hodinu, se provádí diagnostika potíží s grafickým projevem. Na základě této diagnostiky se navrhuje individuální program nápravy. Individuální je kvůli tomu, že se každé dítě nachází na jiné úrovni vývoje a má různé zkušenosti s grafickým projevem. Kurz navštěvují jak děti předškolního věku, tak i školáci, kteří mají obtíže projevující se až při školní zátěži. Cílem kurzu je, aby se dítě dostalo v grafomotorickém vývoji ke svému maximu a tím zautomatizovalo svůj grafický projev a mohlo se zabývat obsahem.

Program se zaměřuje na vyvozování a fixování správného úchopu, taktéž na uvolnění svalových partií, jež se podílejí na grafickém projevu dítěte. Součástí je mimo rozvoje

grafomotoriky také rozvoj sluchového a zrakového vnímání, a prostorové orientace. Dále se využívá rytmizace, která je důležitá pro psaní, čtení a počítání. Vedlejším produktem programu je posilování koncentrace pozornosti, pracovních návyků a důvěry v sebe sama.

Program se zcela podřizuje schopnostem a vývojovému stádiu dítěte. Děti mají možnost při programu začít na úrovni, která je pro ně aktuální. Postupují svým vlastním tempem, získávají jistotu, zkušenosti a učí se také sebehodnocení, protože vidí výsledky své práce. Kurz probíhá formou nácviku při společných setkání za účasti rodiče a následného domácího procvičování. Toto procvičování by mělo trvat několik minut několikrát denně. Při každé další návštěvě trvající půl hodiny se zopakují naučené cviky, vyhodnotí se a přidají se nové cviky. Je důležité dodržovat určité specifické postupy a řazení cviků, se kterými je rodič obeznámen.

Důraz je kladen taktéž na spolupráci s rodiči, kteří mají za úkol především doma s dětmi cvičit navrhované cviky, podporovat je, motivovat a dohlížet na správnost prováděných cvičení. Individuální přístup spolu se spoluprací rodiče má pozitivní vliv na vztahy mezi dítětem a rodičem, kdy se společně učí zvládnout něco, co se dítěti nedaří.

Doba trvání kurzu je individuální, dle potřeb dítěte. V ideálních podmínkách by měl kurz pro předškolní děti trvat asi deset lekcí. Stává se však, že je potřeba program o několik lekcí prodloužit či zkrátit.

6.4 Charakteristika výzkumného vzorku

Výzkumný vzorek dětí jsem vybrala v grafomotorickém kurzu, kam jsem pravidelně docházela. Byl vybrán náhodně bez předchozího zjišťování informací o dětech. Všechny děti jsou předškoláci, a někteří z nich mají odklad. Dochází dobrovolně do grafomotorického kurzu, který jim všem byl doporučen většinou ve školce nebo logopedem.

Jednotlivé děti jsem při svém výzkumu viděla dvakrát. Jednou na začátku kurzu na podzim a jednou na konci na jaře. Na začátku svého výzkumu jsem měla vybráno deset dětí, ale pouze sedm jich dochodilo celý kurz až do konce. Tři děti, které neabsolvovaly kurz v plném rozsahu, buď nepřišly hned na druhé sezení, nebo se v půlce kurzu maminka rozhodla, že se zbytek doučí sami doma. Výzkum byl tedy prováděn u sedmi dětí, z nichž je pět chlapců a dvě dívky, všichni v předškolním věku.

Všechny děti a rodiče s mým výzkumem souhlasili. Z důvodu zachování anonymity nezveřejňuji pravá jména a nahrazuji je smyšlenými.

6.5 Sledované oblasti a průběh výzkumného šetření

Pro výzkum jsem si vytyčila několik oblastí, na které jsem se při pozorování dětí v průběhu kurzu zaměřila a jejichž posun jsem posléze sledovala. Pro lepší přehlednost a jasnější vyhodnocování, jsem vytvořila ke každé oblasti pětibodovou škálu, kde je popsáno, co které číslo znamená. Je důležité si uvědomit, že každé dítě je jiné a tudíž i jejich schopnosti jsou individuální a přesné zařazení do škály je velmi obtížné. Přiřazování bodů dětem za jednotlivé oblasti je tudíž na základě mého pozorování a splnění většiny popsaných aspektů v dané škále.

• Sezení a držení těla

- 1- Velmi špatné: Sezení je nerovnoměrné vůči sedací ploše. Záda jsou shrbená, hlava je blízko nebo daleko k podložce. Ruce jsou mimo stůl.
- 2- Špatné: Sezení je stále nerovnoměrně rozložené. Snaha o narovnání zad při kreslení. Ruka při malování je mimo stůl.
- 3- Dobré: Snaha o zvládnutí výborného sezení, ale při kreslení a soustředění na práci se poloha a držení těla mění a zhoršuje se.
- 4- Velmi dobré: Na začátku kreslení: Sezení na celé ploše sedadla. Záda narovnaná a hlava v přiměřené vzdálenosti. Ruka přidržuje papír. V průběhu kreslení se polohy trochu mění.
- 5- Výborné: Váha těla spočívá na celé sedací ploše. Hlava je mírně skloněna nad podložku ve vzdálenosti 25-30 cm od papíru. Rukou, kterou nepíše, si přidržuje papír.

• Úchop psacího náčiní

- 1- Velmi špatný: Jakýkoliv jiný úchop než špetkový. Střídání úchopů. Křečovitě držení.
- 2- Špatný: Úchop stále není špetkový. Ke střídání úchopů nedochází. Křečovitě držení.
- 3- Dobrý: Snaha o špetkový úchop a o uvolnění ruky, nedaří se špetkový úchop během kresby udržet.
- 4- Velmi dobrý: Používání špetkového úchopu, občas sjíždění prstů níž po tužce nebo schovávání malíčku a prsteníčku do dlaně.
- 5- Výborný: Správně osvojený uvolněný špetkový úchop.

• Svalové napětí ruky a paže, tlak na podložku

- 1- Velmi špatné: Křečovitě držení tužky. Ruka v tenzi od ramene až po prsty. Tlak na podložku je velký nebo naopak téměř žádný.

- 2- Špatné: Ruka je v rameni uvolněnější, ale od zápěstí stále velké napětí. Tlak na podložku je nepřiměřený.
- 3- Dobré: Při snazších úkolech je ruka celkově uvolněná a tlak je přiměřený. Při těžších úkolech opět ruka v tenzi a nepřiměřený tlak na podložku.
- 4- Velmi dobré: Uvolněná ruka od ramene až po dlaň. Prsty občas v tenzi. Tlak je přiměřený.
- 5- Výborné: Ruka je při kreslení uvolněná od ramene až po prsty. Tlak na podložku je přiměřený.

- **Plynulost a způsob vedení čar**

- 1- Velmi špatné: Trhané pohyby tužkou při kreslení. Čáry jsou vedeny na víc tahů.
- 2- Špatné: Neplynulý pohyb tužkou, čáry jsou při lehkých úkolech jednotázné, při těžších opět kresleny na víc tahů.
- 3- Dobré: Plynulé kreslení a jednotázné vedení čar se podaří při lehkých a středně těžkých úkolech. Při těžších úkolech je kreslení opět trhané.
- 4- Velmi dobré: Plynulé kreslení, jednotázné čáry. Pouze při těžších úkolech je kreslení méně plynulé.
- 5- Výborné: Plynulé pohyby tužkou po papíře. Čáry jsou jednotázné.

- **Správnost napodobovaných tvarů**

- 1- Velmi špatná: Nejde napodobit téměř žádný tvar. Problémy se základními tvary jako je například kruh.
- 2- Špatná: Jednoduché velké tvary lze napodobit, ale jsou problémy s detaily a přetahování. Těžší tvary nelze napodobit.
- 3- Dobrá: Napodobení základních tvarů, při těžších tvarech, problémy s detaily a přetahováním.
- 4- Velmi dobrá: Správné napodobení tvarů i s detaily, při těžších úkolech občas přetahování.
- 5- Výborná: Správné napodobení každého tvaru dle předlohy, včetně detailů. Nepřetahování.

- **Pracovní návyky**

- 1- Velmi špatné: Neklid při práci, neposednost, nedostatečné zaměření na daný úkol. Odmlouvání, skákání do řeči. Neuposlechnutí zadání.
- 2- Špatné: Neklid a nesoustředěnost při práci. Snaha o plnění zadání a instrukcí.
- 3- Dobré: Snaha o soustředěnou a samostatnou práci. Při těžších a delších úkolech problémy se soustředěností. Plnění úkolů dle zadání.
- 4- Velmi dobré: Soustředěná, samostatná práce. Slušné chování. Po delší době bez úkolu trochu neklid.
- 5- Výborné: Soustředěnost na práci. Trpělivost. Chování dle pravidel slušného chování. Samostatnost.

- **Spolupráce s poradkyní**

- 1- Velmi špatná: Žádná komunikace s poradkyní, neodpovídání na otázky. Žádná reakce na podněty ze strany lektorky. Neporozumění a nerespektování instrukcí.
- 2- Špatná: Téměř žádná komunikace s poradkyní, jen přikyvování jestli ano nebo ne. Porozumění instrukcím až po několikátém vysvětlení.
- 3- Dobrá: Strohá komunikace s poradkyní. Stydlivost, nebo až přílišná upovídanost. Porozumění jen jednodušším instrukcím.
- 4- Velmi dobrá: Komunikace je adekvátní, reakce na otázky taktéž. Problémy s porozuměním instrukcím k těžkému úkolu.
- 5- Výborná: Adekvátní komunikace s poradkyní, odpovídání na otázky. Porozumění a respektování instrukcí.

- **Kresba postavy**

- 1- Velmi špatná: Obsahová a formální stránka kresby postavy výrazně pod úrovní věku dítěte. Téměř žádné detaily. Neochota kreslit.
- 2- Špatná: Kresba postavy po formální i obsahové stránce stále pod úrovní věku dítěte. Chybí patřičné detaily. Ochota kreslit.
- 3- Dobrá: Kresba postavy po obsahové stránce odpovídá věku dítěte. Chybí detaily. Minimální ochota kreslit.
- 4- Velmi dobrá: Adekvátní kresby postavy vzhledem k věku dítěte. Méně detailů. Rozhodnost a ochota kreslit.
- 5- Výborná: Adekvátní kresba postavy po formální i obsahové stránce dle věku dítěte. Propracované detaily. Rozhodnost při malování a ochota kreslit.

Tyto oblasti jsem si vybrala, protože jejich znalost a správné ovládání je pro grafomotorický vývoj, jak bylo popsáno v teoretické části, nezbytné. Grafomotorický kurz by se měl na zlepšení těchto aspektů zaměřit a zlepšovat je, protože ovlivňují grafomotorický výkon jedince velmi potřebný především ve školním prostředí. Poslední sledovaná oblast, kresba postavy, je zde zařazena především proto, že ukazuje, v jakém stádiu se nachází dítě v oblasti kresby a lze sledovat efekt kurzu přímo na rozboru kresby.

V záznamovém archu jsem popisovala a hodnotila jednotlivé oblasti dle svých zkušeností a znalostí z teoretické části mé práce. Následně jsem je konzultovala s lektorkou v grafomotorické poradně.

Průběh výzkumného šetření byl následující. Na podzim jsem se domluvila s lektorkou grafomotorického kurzu na spolupráci. Začala jsem navštěvovat úvodní hodiny kurzu, kdy jsem měla připravený arch pro popis sledovaných oblastí. Děti jsem sledovala při práci celou hodinu a zapisovala zjištěné informace. Na konci jsem jim vždy zadala, aby namalovaly postavu člověka, a při její kresbě jsem si doplnila chybějící poznatky. Dále jsem získala informace od maminek dětí, které na začátku sdělovaly důležité vstupní informace. Po skončení hodiny, jsem konzultovala s lektorkou své poznatky, jednotlivé body jsme společně procházely a ujasňovaly si podrobnosti. Druhá fáze výzkumu se odehrávala na jaře, kdy už děti končily kurz. Opět jsem ve stejném sledu jako na začátku pozorovala děti, zapisovala informace, konzultovala a nechala nakreslit postavu člověka. Poslední fází bylo shromáždit všechny získané informace, zhodnotit je a sepsat do podoby vlastního výzkumného šetření.

6.6 Vlastní výzkumné šetření

Kazuistika č. 1

Jméno: Oliver

Věk: 5,5 roku

Úvodní charakteristika: Do školy se Oliverovi ještě nechce, od 2,5 roku chodí do školky, ale měl tam problémy s chováním a nevycházel moc dobře s ostatními dětmi. Chodil na logopedii. Doma kreslí, s maminkou každý den před spaním vyplňuje grafomotorické sešity, ale nebaví ho to, protože mu to moc nejde. Maminka je snaživá, chce se synem trénovat a pomoci mu.

Před kurzem:

- **Sezení a držení těla:** Nesedí na celém sedadle, pouze na kraji a na pravé straně sedadla. Nohy má pod stolem překřížené. Hlava je hodně předkloněna k papíru. Rukou, kterou nepíše, si podepírá hlavu. Ruku, kterou píše má ve vzduchu. Při kreslení se dívá jinam a hýbá se na židli.
- **Úchop psacího náčiní:** Tužku drží hodně nahoře. Pěstičkový úchop, kdy je palec ohnutý přes pero, a ostatní prsty jsou sevřené v pěst, střídá s úchopem hrstičkovým, kdy se na držení tužky podílejí všechna břiška prstů kromě malíčku.
- **Svalové napětí ruky a paže, tlak na podložku:** Ruku má celkově v tenzi od ramene až po dlaň. Nejvíce znatelné napětí je na prstech ruky. Při kreslení hodně tlačí, až ryje do papíru.
- **Plynulost a způsob vedení čar:** Při zadání úkolu hodně čará kolem, čáry kreslí na víckrát, ne na jeden tah. Zasekává se s tužkou při změně směru čáry.
- **Správnost napodobovaných tvarů:** Hodně přetahuje, nedokáže kreslit detaily. Snaží se obkreslovat dle předlohy, ale drobnější obrázky nezvládá napodobit.
- **Pracovní návyky:** Má potíže se soustředěním, je neklidný, čmárá na stůl. Nevydrží chvíli v klidu, nahlas říká, že ho to nebaví, leze pod stůl. Sám se o sebe dokáže postarat, o všechno co potřebuje, si sám řekne.

- **Spolupráce s poradkyní:** Hodně komunikuje, odpovídá na otázky, ale skáče často do řeči. Respektuje pokyn k dělení úkolu, ale často jej nedokončí nebo pozmění. Poradkyni tyká.
- **Kresba postavy:** Na obrázku je vidět nedokonalost kresby postavy a nezkušenost s kreslením. V daném věku by Oliver už měl být schopen kreslit postavu s hlavou, trupem, končetinami, obličejem, kde jsou oči, nos, ústa. Zde vidíme stále náskres hlavonožce s nejasnými částmi obličeje. Proporce jsou nevyrovnané, čáry nejsou vedeny plynule a rovně. Jsou zde vidět čáry, které k nákresu nepatří a Oliver s nimi počáral celý papír, protože si už s výkresem nevěděl rady. Čáry jsou různě tlusté a různě intenzivní, což naznačuje střídání tlaku na tužku.

Obrázek č. 12 Oliver – kresba postavy před kurzem
Zdroj: autor

Po kurzu:

- **Sezení a držení těla:** Sedí na celém sedadle židle, občas si sesedne na jednu stranu, ale po chvíli si sám uvědomí, jak to má být správně a sedne si správně. Při kreslení se nevrčí. Má správný sklon hlavy. Ruku, kterou nepíše má položenou podél papíru. Ruku, kterou píše má při kreslení položenou na papíře. Při kreslení sleduje pohyb tužky.
- **Úchop psacího náčiní:** Zná a umí používat správný špetkový úchop, tužka směřuje za rameno. Občas při kreslení dává prsty do dlaně, ale po upozornění si opět upevní špetkový úchop. Snaží se směřovat tužkou za rameno, ale ještě to nemá zautomatizované.

- **Svalové napětí ruky a paže, tlak na podložku:** Ruka je od ramene uvolněnější, pohyb vychází z uvolněného zápěstí, u těžších úkolů větší svalové napětí. Tlak na podložku je minimální.
- **Plynulost a způsob vedení čar:** Čáry jsou plynulejší, umí nakreslit v kuse ležatou osmičku či spirály. Nezastavuje tužku při kreslení složitějších obrazců.
- **Správnost napodobovaných tvarů:** U těžších obrazců ještě přetahuje, ale je znatelný posun od prvního sezení, kdy nezvládal napodobit správně základní tvary. Větší tvary napodobí dokonale, u drobnějších obrazců má ještě problémy.
- **Pracovní návyky:** Sám si říká nahlas instrukce, aby si je upevnil. Hodně si věří a povzbuzuje se, že vše zvládne. Při plnění úkolu je soustředěnější, pokud něco splete, hned se zastaví a začne od začátku, a komentuje to slovy, zda to nevádí, a že ví, že to spletl. Pokud neplní úkol, je stále neklidný, občas odmlouvá a vyjednává.
- **Spolupráce s poradkyní:** Odpovídá na otázky, komunikuje. Vyká poradkyni. Stále skáče do řeči a vše komentuje a popisuje.
- **Kresba postavy:** Postava již není hlavonožec, má hlavu, trup a končetiny. Jsou zde jasně vidět části obličeje (oči, nos, uši, pusa). Ruce mají správný počet prstů, nohy mají boty. Postava je dvojdimenzionální. Je zde vidět rozhodnost při kreslení, dítě už ví, co chce malovat, nejsou zde žádné čáry kolem. Čáry jsou plynulé, vedené jedním tahem. Je zde vidět správný tlak na tužku, kdy čáry mají stále stejnou tloušťku.

Obrázek č. 13 Oliver – kresba postavy po kurzu
Zdroj: autor

Závěrečná charakteristika:

Oliver je velmi šikovný chlapec, ale velmi ho brzdí jeho přílišná aktivita. Od prvního sezení se jeho soustředěnost sice zlepšila, ale bylo by dobré na tom ještě zapracovat. Ve všech oblastech se Oliver více či méně zlepšil. Nejvíce se zlepšil v úchopu psacího náčiní, kdy sice občas dává prsty do dlaně, ale ví, jak se tužka správně drží a umí si úchop sám vyvodit. Od tohoto se následně odvíjí i uvolnění svalového napětí, které umožňuje plynulejší kreslení a správné napodobování tvarů. Sezení a držení těla má Oliver velmi dobré, ale taktéž tato oblast souvisí s jeho velkou aktivitou, která ho občas ze správné pozice odvede.

Domácí příprava Olivera byla podle maminky náročnější. Nezvládali dělat cvičení tak často a pravidelně jak měli. S lektorkou se posléze domluvili, že budou dělat cvičení méně, ale s větší přesností.

Olivera dříve kreslení a vybarvování moc nebavilo, spíše vyhledával jiné činnosti. Bylo to především z toho důvodu, že si nevěděl rady s držím tužky, nešlo mu to a maminka mu dávala vyplňovat grafomotorické listy, které byly na jiné úrovni, než co byl Oliver. Proto za velký úspěch považují fakt, že Olivera kreslení začalo bavit, vyžaduje od maminky stále nové omalovánky a na kreslení se těší.

Kazuistika č. 2

Jméno: Eliška

Věk: 6 let

Úvodní charakteristika: Eliška chodí do bilingvní školky a je tam spokojená. Do 3 let nemluvila. Chodila na logopedii a už nemá žádný logopedický problém. Chodí 2x týdně na balet, ale moc jí to nebaví. Jezdí ráda na kole. Kreslení jí baví, doma hodně kreslí, ale je jí doporučeno při průběhu kurzu kreslit méně, především pastelkami, aby si neupevňovala špatný úchop a nenarušovalo to průběh kurzu. Doporučeno stříhání či trhání papírků, kdy se střídá tlak a uvolnění, nebo kreslení vodovýma, kdy se nemusí tolik tlačit.

Před kurzem:

- **Sezení a držení těla:** Sedí na pravé straně sedadla, tudíž je křivě k papíru. Záda má shrbená a hlava je hodně blízko k podložce. Ruku, kterou nepíše má podél těla pod stolem. Nohy má volně, nedotýká se země ani stojanu na nohy.

- **Úchop psacího náčiní:** Používá hrstičkový úchop, kdy se na držení tužky podílejí všechny bříška prstů kromě malíčku. Úchop je hodně sevřený a tužka při kreslení směřuje nahoru.
- **Svalové napětí ruky a paže, tlak na podložku:** Dlaň a prsty jsou při kreslení v křeči. Rameno je celkově uvolněné. Tlak na tužku je značný.
- **Plynulost a způsob vedení čar:** Eliška kreslí celkem plynule, ale pokud má tužkou razantně změnit směr, téměř škubem ho změní. Čáry vede na víc tahů.
- **Správnost napodobovaných tvarů:** Celkem dokáže napodobit větší tvary, ale pokud se začnou zmenšovat, napodobování už není přesné a přetahuje. Velký kruh umí obtahovat velmi dobře.
- **Pracovní návyky:** Eliška poslouchá, co má dělat a vše správně posleze udělá. Je hodně stydlivá, trochu déle jí trvá, než začne vykonávat to, co je jí uloženo. Při sezení neruší, pokojně sedí a čeká na instrukce. Občas se přitulí k mamince, ale když má nějaký úkol, opět si sedne a začne pracovat. Je trpělivá při provádění úkolů.
- **Spolupráce s poradkyní:** Eliška je velmi tichá, moc nekomunikuje s okolím, ale plní a dělá vše, co jí lektorka zadá. Pokud se jí na něco zeptá, většinou neodpoví a kouká se do papíru. Občas nevnímá, když na ní lektorka mluví.
- **Kresba postavy:** Postava má parametry, které by měla mít. Jsou zde vidět i detaily jako je nos, oči, pusa. Tělo je s hlavou spojeno krkem a proporce jsou vyrovnané. Je vidět, že byl vyvinut velký tlak na podložku při kresbě, stejně tak i při vybarvování vlasů.

Obrázek č. 14 Eliška – kresba postavy před kurzem
Zdroj: autor

Po kurzu:

- **Sezení a držení těla:** Eliška sedí rovně, hlavu má ve správné vzdálenosti k papíru. Sedí na celém sedadle, pokud sklouzne více dopředu, vždy si poposedne tak, aby seděla správně. Ruku, kterou nepíše má na stole položenou podél papíru, který přidržuje. Ruku, kterou píše má položenou na stole, ale občas je při kreslení ruka ve vzduchu. Nohy má pod stolem skrčené a opírá se je o podstavec na židli, který je k tomu určený. Při kreslení sleduje pohyb tužky.
- **Úchop psacího náčiní:** Eliška má dokonalý špetkový úchop, který si sama kontroluje a nastavuje na začátku kresby.
- **Svalové napětí ruky a paže, tlak na podložku:** Ruka je uvolněná, stejně jako celé tělo. Pohyb vychází z ramene, má uvolněné zápěstí. Tlak na podložku je adekvátní.
- **Plynulost a způsob vedení čar:** Plynule vede tužku. Čáry jsou přiměřeně tlusté a jednotažné.
- **Správnost napodobovaných tvarů:** Umí skvěle napodobit ležatou osmičku, spirály, vlnovky, v podstatě vše co jí lektorka zadá.
- **Pracovní návyky:** Eliška je více samostatná, nespolehá se jen na podporu maminky, ale i více sama na sebe. Všechny instrukce správně pochopí a udělá zadaný úkol.
- **Spolupráce s poradkyní:** Poslouchá, stále moc nemluví, vše udělá jak má. Občas už odpoví na otázky, které jí poradkyně dá.
- **Kresba postavy:** Velmi netypický obrázek pro dítě daného věku. Princezna je nakreslena z profilu, což je velký posun dopředu. Má vypracované detaily nejen co se týče očí, nosu apod., ale také detaily v podobě mašličky/tkaniček u bot, či korunky na hlavě. Z obrázku lze vyčíst, že i tlak na podložku je přiměřený, nejsou zde velmi silné a vyryté linie.

Obrázek č. 15 Eliška – kresba postavy po kurzu
Zdroj: autor

Závěrečná charakteristika:

Eliška je velmi pracovitá, všechny úkoly poctivě dělá a doma hodně trénuje. Je stydlivá a tichá, ale to už moc vliv na její grafomotorické schopnosti nemá. Nejvíce se zlepšila v držení psacího náčiní, má dokonale vypilovaný špetkový úchop. Správně vyvozený úchop souvisí i se správným držením těla, a svalovým napětím, které je teď akorát, ruka není v tenzi a tím pádem není takový tlak na podložku.

Domácí příprava je perfektní. Maminka s Eliškou poctivě trénovali na každé sezení. Eliška si doma hodně kreslí, nejvíce ji teď baví kreslení princezen, které začala kreslit z profilu. Začíná se zajímat o psaní, chce si nacvičovat písmenka.

Kazuistika č. 3

Jméno: Honzík

Věk: 6 let

Úvodní charakteristika: Chodí do školky, ale moc se mu tam nechce. Má odklad od školní docházky, jeden z důvodů uvedený z pedagogicko-psychologické poradny je kvůli nezralé grafomotorice. Navštěvoval také logopedii. Do 3 let lezl a hodně padal – špatná senzomotorická koordinace. Nevyhledává moc kreslení. Honzík chodí do Sokola, jezdí rád na kole. Je velmi šikovný a nadaný na technické věci. Rád zkoumá přístroje, omalovánky chce pouze s Edisonem. Umí číst, chodí na angličtinu, kde dostává více úkolů než ostatní děti, protože mu to více jde.

Před kurzem:

- **Sezení a držení těla:** Sedí na straně židle, ale na celém sedadle. Je hodně shrbený k papíru, hlavu má blízko k podložce. Obě ruce má při kreslení na podložce. Levou rukou, kterou nepíše, si papír nepřidrží, má ji jen tak položenou mimo papír. Při kreslení má pravou ruku nad papírem, nedotýká se s ní podložky.
- **Úchop psacího náčiní:** Ruku má stočenou dovnitř, směřuje k tělu. Střídá úchopy, mění je podle náročnosti zadaného úkolu. Při kreslení je znát mírný pohyb prsty, který je ale devalvován špatnými úchopy. Palec má při držení tužky často přes ukazováček nebo má hrstičkový úchop.
- **Svalové napětí ruky a paže, tlak na podložku:** Dlaň je při kreslení ve velkém napětí, prsty má celkově v tenzi. Paže je částečně uvolněná. Tlak na podložku je značný, občas protrhne při malování tenčí papír.
- **Plynulost a způsob vedení čar:** Plynulost se odvíjí od stupně náročnosti úkolu. Čím je náročnější, tím jsou pohyby trhanější. Při kresbě malých kroužků, maluje pokaždé z jiné strany, neví jak si s tím poradit. Vedení čar většinou není na jeden tah.
- **Správnost napodobovaných tvarů:** Všechny tvary se snaží domalovat do konce. Velké kruhy zvládá, menší mu dělají problémy.
- **Pracovní návyky:** Je nesoustředěný, stále odvrací pozornost k tématům, které jsou mu bližší, a vyzná se v nich. Pokud má zadaný úkol, snaží se ho vždy dokončit, ale stále při tom mluví a komentuje to. Chápe instrukce.
- **Spolupráce s poradkyní:** Odpovídá na otázky. Stále něco lektorce vypráví a poučuje. Plní lehčí zadané úkoly dle instrukcí od lektorky.
- **Kresba postavy:** Nevyspělá kresba postavy. Hlava není spojená s tělem krkem. Ruce a nohy jsou nitkovité, nejsou dvojrozměrné. Na rukou je nesprávný počet prstů. Nejsou zde skoro žádné detaily, chybí uši, vlasy, boty. Je zde vidět větší tlak na tužku v podobě silnějších linií.

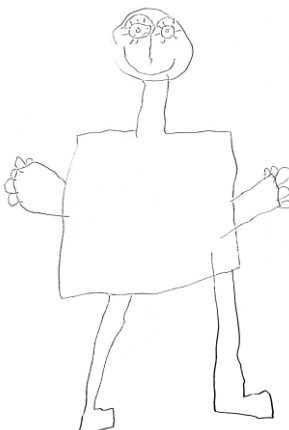

Obrázek č. 16 Honzík – kresba postavy před kurzem
Zdroj: autor

Po kurzu:

- **Sezení a držení těla:** Honzík sedí na celé ploše sedadla. Levou rukou, kterou nepíše, si přidržuje papír. Hlavu má v přiměřené vzdálenosti od papíru. Občas si sesedne na pravou stranu sedadla, ale po chvíli si to uvědomí a posadí se správně. Ruka se při kreslení dotýká podložky. Pokud je těžší úkol, občas jí mývá ještě nad papírem.
- **Úchop psacího náčiní:** Téměř dokonalý špetkový úchop, občas se palec a ukazováček dotýkají, ale po upozornění si je vždy správně srovná.
- **Svalové napětí ruky a paže, tlak na podložku:** Celkově uvolněné zápěstí i celá ruka od ramene. Tlak na podložku je v normě.
- **Plynulost a způsob vedení čar:** Čáry maluje plynule, téměř se nezasekává.
- **Správnost napodobovaných tvarů:** Dokáže bez větších problémů kreslit menší tvary, střefuje se do vyznačených míst, skoro nepřetahuje.
- **Pracovní návyky:** Honzík je naučený, že když přijde do poradny, musí být soustředěnější a pracovat. Na začátku se vypovídá, řekne co je nového, ale pak už se pustí do práce a kreslí. Nesoustředěnost se sice ke konci sezení opět dostavuje, ale už v menší míře.
- **Spolupráce s poradkyní:** Reaguje a komunikuje s lektorkou. Snaží se neskákat tolik do řeči, pomáhá si zamykáním pusy.

- **Kresba postavy:** Postava je již dvojrozměrná. Hlava je napojena na tělo krkem. Ruce a nohy jsou dvojrozměrné. Na ruce je správný počet prstů. Je zde o trochu více detailů. Oči mají obočí a řasy. Z tloušťky čar je znát menší tlak na podložku.

Obrázek č. 17 Honzík – kresba postavy po kurzu
Zdroj: autor

Závěrečná charakteristika

Honzík na sezení nechodil moc pravidelně, za to doma poctivě cvičil, což se projevilo ve skvělém posunu, co se týče úchopu psacího náčiní i sezení a držení těla. Neustálé cvičení velmi napomohlo také k uvolnění ruky i celého těla. Zpracoval také na soustředěnosti, pokud moc mluví nebo se nudí, uzamkne si pusku a hraje si v klidu třeba s tužkou nebo hračkou a snaží se nerušit. Posun je vidět i v kresbě postavy, je znát větší jistota v kreslení.

Honzík byl, co se týče grafomotoriky spíše nezkušený než nešikovný. Poté, co začal více kreslit a trénovat, zlepšila se mu celková koordinace ruky, uvolnil se a kreslení ho začíná více bavit, protože mu to nečiní takové potíže jako dříve.

Kazuistika č. 4

Jméno: Štěpán

Věk: 6 let

Úvodní charakteristika: Štěpánek neměl na začátku kurzu téměř žádné zkušenosti s grafickým projevem. Nechtěl moc kreslit. Byl celkově nezralý. Byl v pedagogicko-psychologické poradně na testu školní zralosti, byl mu doporučen odklad. Chodí na logopedii. Ve školce chodil spolu s ostatními na grafomotorický kurz, který byl veden pro Štěpánka

velmi nevhodně, jelikož potřebuje individuální přístup a byly tam na něj kladeny nároky, na které ještě nebyl dostatečně připravený.

Před kurzem:

- **Sezení a držení těla:** Sedí na okraji židle. Záda má shrbená a je natočený na pravou stranu. Nohy má pod stolem překřížené.
- **Úchop psacího náčiní:** Střídá především hrstičkový úchop, kdy se na držení tužky podílejí všechna bříška prstů s úchopem, kdy je palec vysunutý přes psací náčiní. Při kreslení otáčí papírem a zároveň klopí zápěstí. Snaha o pohyb prstů při kreslení.
- **Svalové napětí ruky a paže, tlak na podložku:** Celková ztuhlost a napětí od ramene až k prstům. Při kreslení na podložku téměř netlačí, skoro se ani nedotýká papíru, téměř obava z kreslení a z toho, aby něco nezkazil.
- **Plynulost a způsob vedení čar:** Velmi kostrbatý kresebný projev. Tím, jak špatně drží tužku a bojí se kreslit, čará velmi opatrně a trhaně. Dělají mu problémy změny směru tahu tužky.
- **Správnost napodobovaných tvarů:** Tvary skoro vůbec neobkreslí, velký problém s malováním i velkého kruhu, linie jsou velmi trhané.
- **Pracovní návyky:** Velmi snaživý a pracovitý. Občas ale vůbec nerozuměl zadaným instrukcím. Při kresbě se velmi soustředí a dělá vše, co se mu řekne.
- **Spolupráce s poradkyní:** Komunikuje s lektorkou velmi málo, spíše poslouchá, ale moc neodpovídá, spíše daný úkol jen vykoná.
- **Kresba postavy:** Postava je velmi prostorově nevyrovnaná. Je vidět nezkušenost s kresbou. Ruce jsou dvojrozměrné, ale poněkud nerealistické. Jedna ruka je ve tvaru trojúhelníku s ocáskem místo prstů. Nohy nezřetelně vykukují, jsou začmárané tělem. Hlava má správně oči, uši, nos i pus. Opět je zde vidět velký tlak na podložku, zvláště u vybarveného těla.

Obrázek č. 18 Štěpánek – kresba postavy před kurzem
Zdroj: autor

Po kurzu:

- **Sezení a držení těla:** Štěpánek sedí rovně na celé ploše židle. Rukou si přidržuje papír. Nohy má pod stolem nepřekřížené, ale občas se ještě hrbí k papíru.
- **Úchop psacího náčiní:** Správný špetkový úchop, ruka je při kreslení často ve vzduchu. Snaha o pohyb prstů při kreslení menších obrázků se někdy daří, někdy ne. Papírem při kreslení netočí.
- **Svalové napětí ruky a paže, tlak na podložku:** Ruka je uvolněná, správný tlak na podložku. Je vidět větší sebejistota při kreslení. Prsty jsou při těžších úkolech více v tenzi.
- **Plynulost a způsob vedení čar:** Kresba je většinou plynulá, čáry jsou jednotážné. Nejsou téměř žádné trhané linie.
- **Správnost napodobovaných tvarů:** Umí nakreslit ležatou osmičku, smyčky, obloučky, trojúhelníky, téměř vše co lektorka předkreslí na papír. Občas přetahuje.
- **Pracovní návyky:** Štěpánek rozumí všem instrukcím, dělá vše, co se mu řekne. Je soustředěný na práci.
- **Spolupráce s poradkyní:** Komunikuje s lektorkou, odpovídá na otázky. Rozumí instrukcím.
- **Kresba postavy:** Kresba je více prostorově vyrovnaná a propracovanější. Hlava má vlasy a je na ní i čepice. Jsou zde jasně zřetelné nohy a ruce a postava je i oblečená,

kdy linie rukou, nohou i těla jsou pod oblečením jasně zřetelné. Jsou vidět dlaně a chodidla a je zde snaha i o malbu prstů. Tlak na podložku je dle linií čar adekvátní.

Obrázek č. 19 Štěpánek – kresba postavy po kurzu
Zdroj: autor

Závěrečná charakteristika:

Štěpánek se ve svém grafickém projevu velmi zlepšil. Získal sebejistotu v úchopu či správném sezení, což se odráží při kresbě. K velkému posunu došlo i v oblasti plynulosti a tlaku na podložku, kdy si už našel správný systém a už ví, jak se to má dělat. Na kresbě postavy je vidět velký pokrok, zvláště při kresbě končetin.

Během kurzu se rozkreslil, začal vybarvovat, ačkoliv ho to předtím vůbec nebavilo a nezajímalo ho to. Pilně dělal všechny zadané úkoly a docházel pravidelně na kurz. Celkově potřebuje Štěpánek více času na děláni úkolů, ale vždy je udělá správně. Maminka má pozitivní přístup, trénuje se synem a snaží se mu všemožně pomoci a motivovat ho. Zlepšil se i v komunikaci s lektorkou, tolik se nestydí a je na něm vidět, že si více věří.

Kazuistika č. 5

Jméno: Daník

Věk: 6,5 let

Úvodní charakteristika: Daník má motoricky oslabený jazyk, a proto chodí na logopedii. Dříve správně držel tužku, ale v létě z ničeho nic zase začal špatně uchopovat psací náčiní. Ve školce dělají grafomotorické cvičení od Bednářové. Kreslení ho nebaví, ale rád stříhá a chce umět psát. Má odklad.

Před kurzem:

- **Sezení a držení těla:** Sedí na levé straně židle a k pravé straně stolu se hodně naklání hlavou k podložce. O stůl se opírá lokty. Při kreslení se posouvá a otáčí na židli. Zada má shrbená.
- **Úchop psacího náčiní:** Ruku má při kreslení ve vzduchu. Střídá úchopy, občas se objeví špetkový úchop, ale často se zase změní v jiný úchop, zvláště při těžších úkolech. Při kreslení si otáčí papír.
- **Svalové napětí ruky a paže, tlak na podložku:** Ruka je celkově od ramene v tenzi. Tlak na podložku je velký.
- **Plynulost a způsob vedení čar:** Čáry kreslí celkem plynule. Nakreslí jednotažně kruh, ale těžší tvary mu dělají problémy.
- **Správnost napodobovaných tvarů:** Větší tvary obkreslí bez větších problémů, u menších přetahuje.
- **Pracovní návyky:** Daník je aktivní, sám si připravuje tužku na psaní. Poslouchá, co má dělat, ale občas se nudí a vrtí se hodně na židli, nebo se snaží vstupovat do rozhovoru maminky a lektorky.
- **Spolupráce s poradkyní:** Počká a nechá si vysvětlit instrukce, občas přesně nepochopí, co se po něm chce. Celkově je komunikativní, odpovídá na otázky i přes počáteční stydlivost. Často problém s komunikací mezi lektorkou a dítětem, jelikož Daník hodně šišlá a pokud něco chce sdělit nebo se zeptat, je mu špatně rozumět.
- **Kresba postavy:** Postava je vzhledem k věku dítěte nevyspělá. Jsou zde vidět nepřesné linie v oblasti trupu, kdy Daník krouží stále dokola a nemůže se strefit do stejných linií. Ruce i nohy má nitkovité, ale se správným počtem prstů. Hlava není s trupem spojena krkem.

Obrázek č. 20 Daník – kresba postavy před kurzem
Zdroj: autor

Po kurzu:

- **Sezení a držení těla:** Daník při kreslení sedí rovně. Hlavu má v optimální vzdálenosti od papíru. Očima sleduje linii kresby. Rukou, kterou nepíše, si přidržuje papír.
- **Úchop psacího náčiní:** Skvělý špetkový úchop. Při kreslení menších obrázků pohybuje i prsty. Při těžších úkolech se mu občas ve špetkovém úchopu uzavírá malíček a prsteníček do dlaně, ale když se na to upozorní, hned to vrátí zpátky a ví jak na to.
- **Svalové napětí ruky a paže, tlak na podložku:** Ruka je uvolněná, pohyb vychází z ramene. Při lehčích úkolech tlak na podložku v pořádku, při těžších ještě trochu tlačí, ale pracuje na dalším uvolňování.
- **Plynulost a způsob vedení čar:** Všechny tvary kreslí jednotažně, nezasekává se. Plynulý pohyb.
- **Správnost napodobovaných tvarů:** Veškeré úkoly, co má, napodobuje velmi přesně. Zvládá i těžší tvary se špičatými hroty. Velmi rychle se naučí nově zadaný tvar.
- **Pracovní návyky:** Daník nevyrušuje, sám si vybírá mezi úkoly, které měl zadané a ukazuje je lektorce, jak je splnil. Práci dělá soustředěně.
- **Spolupráce s poradkyní:** Rozumí všem instrukcím, odpovídá lektorce na doplňující otázky. Při komunikaci si lépe rozumí, naučili se rozeznávat jednotlivá slova.
- **Kresba postavy:** Hlava stále není s trupem spojena krkem, ale je zde vidět posun v obličejí, kde jsou výraznější oči, nos a pusa, na hlavě jsou vlasy. Ruce a nohy jsou

dvojrozměrné, na nohou má postavy boty. Kresba je detailnější, jsou zde vidět nakreslené obrázky na tričku postavy, na hlavě má čelenku s pérem. Obrázek postavy doplnil i o sluníčko, mráčky a travičku. Jsou tu jasné linie, je vidět větší jistota při kreslení.

Obrázek č. 21 Štěpánek – kresba postavy po kurzu
Zdroj: autor

Závěrečná charakteristika:

Daník je velmi šikovný chlapec. Nejvíce se zlepšil ve správném držení těla, dále došlo k velkému posunu v úchopu psacího náčiní, kdy už ví, jak správně vytvořit špetkový úchop. Velmi pozitivní posun je také v kresbě postavy, kde je evidentně vidět, jaký pokrok Daník udělal.

Velkým pokrokem je, že ho začalo bavit kreslení. Vyhledává stále pastelky a papír. Začíná se taky učit psát čísla a moc ho to baví a jde mu to. Domácí úkoly dělal s maminkou poctivě, velmi pokročil také v rytmyzaci a vytleskávání, což mu dělalo zezáčátku trochu problémy.

Kazuistika č. 6

Jméno: Bára

Věk: 6,5 let

Úvodní charakteristika: Bára má neurologické potíže, má zkříženou laterální, dochází s maminkou k neurologovi a fyzioterapeutovi. Při chůzi hodně škobrtá. Nerada kreslí, protože jí to moc nejde. Chodí na logopedii. Má odklad.

Před kurzem:

- **Sezení a držení těla:** Opírá se při psaní o opěrátko židle, sedí hodně vzadu na sedátku. Zada má shrbená. Nohy má volně pod stolem. Ruku, kterou nekreslí má pod stolem.
- **Úchop psacího náčiní:** Používá převážně dlaňový úchop, kdy má prsty různě přes tužku. Střídá úchopy dle obtížnosti úkolů. Tužku drží hodně nahoře.
- **Svalové napětí ruky a paže, tlak na podložku:** Velmi velký tlak při kreslení, převážně z důvodu nesprávného dlaňového úchopu. Největší svalové napětí je v dlani.
- **Plynulost a způsob vedení čar:** Čáry nejsou vůbec plynulé, velmi trhané pohyby. Při kreslení čar si Bára musí posouvat papír, aby jí to šlo lépe.
- **Správnost napodobovaných tvarů:** Báře dělají problémy jednotažné tvary. Velmi obtížně nakreslí ležatou osmičku, malé kroužky, ale i velký kruh.
- **Pracovní návyky:** Velké problémy se soustředěním a pozorností. Stále od práce odbočuje k jiným věcem. Chce vstávat od stolu a procházet se. Zadaný úkol občas nedokončí a přestane ho dělat třeba v půlce.
- **Spolupráce s poradkyní:** Bára se před lektorkou stydí, komunikuje převážně jen s maminkou. Moc nerozumí instrukcím, maminka jí je musí dovysvětlit.
- **Kresba postavy:** Bára nakreslila princeznu. Postava je dvojdimenzionální, ruce ale nemají správný počet prstů. Obličej má oči, nos i pusku. Postava má vlasy a na hlavě korunku. Je zde vidět nejistota při kreslení, která se odráží především v neustálém zabarvování těla či vlasů a Bára se tím snaží zakrýt, když se jí něco nepovede. Je znát velký tlak na tužku. Linie jsou trhané.

Obrázek č. 22 Bára – kresba postavy před kurzem
Zdroj: autor

Po kurzu:

- **Sezení a držení těla:** Bára sedí rovně, neopírá se o židli. Rukou, kterou nekreslí, si přidržuje správně papír. Očima sleduje při kreslení linie. Hlavu má ve správné vzdálenosti od papíru. Občas si při delším úkolu poposedne.
- **Úchop psacího náčiní:** Dobře vyvozený špetkový úchop, sama ví, jak vypadá a umí si ho nastavit. Pohyb vychází z ramene, při kreslení menších obrazců pohybuje skvěle prsty. Při těžších úkolech schovává občas při špetkovém úchopu malíček a prsteníček do dlaně, ale po upozornění si to uvědomí a napraví.
- **Svalové napětí ruky a paže, tlak na podložku:** Ruka od ramene uvolněná, pohyb při větších obrazcích vychází z ramene, při menších z uvolněného zápěstí. Tlak na podložku je přiměřený. Občas má při těžších úkolech prsty v tenzi.
- **Plynulost a způsob vedení čar:** Při kreslení dělá plynulé pohyby, umí plynule nakreslit ležatou osmičku či koužky. Nepohybuje papírem.
- **Správnost napodobovaných tvarů:** Všechny tvary napodobí správně dle předlohy, i malé obrázky zvládne velmi dobře. Kreslí jedním tahem.
- **Pracovní návyky:** Při práci je soustředěnější, ví, že musí chvíli pracovat a dávat pozor. Když zrovna nedělá žádný úkol, je v klidu, nikam neodchází a maluje si třeba sama od sebe na vedlejší papír. Vždy každý úkol dodělá do konce.
- **Spolupráce s poradkyní:** Bára odpovídá na otázky, více komunikuje. Poslouchá a rozumí instrukcím, u těžších úkolů má s instrukcemi menší problémy.
- **Kresba postavy:** Při kresbě postavy je vidět větší jistota, projevuje se zvláště na plynulejších liniích. Kresba je dvojrozměrná, má dostatek detailů. Hlava má oči, nos, pusy a rostou na ní vlasy, s trupem je spojena krkem. Jsou zde vidět detaily jako pásek na šatech či boty na podpatku. Bára se na obrázek i podepsala.

Obrázek č. 23 Bára – kresba postavy po kurzu
Zdroj: autor

Závěrečná charakteristika:

Bára s maminkou poctivě dělaly všechny úkoly a docházely pravidelně na konzultace, což se projevilo na skvělých posunech ohledně grafomotoriky i pracovních návyků. Velký pokrok je především v držení těla a úchopu psacího náčiní, kdy Bára už ví přesně jak má vše být a sama si to hlídá. Dále se zlepšila Bářina soustředěnost na práci, ví, že když se pracuje, tak musí se věnovat jen danému úkolu. Na kresbě postavy je vidět posun především v jistějších liniích.

Báře jdou dobře i rytmizace při kreslení, snaží se, aby jí všechno šlo lépe. Rozkreslila se a i ve školce si všimli velkého pokroku při kreslení a motivaci k veškerým výtvarným činnostem.

Kazuistika č. 7

Jméno: Šimon

Věk: 6 let

Úvodní charakteristika: Šimon nemá odklad a těší se do školy. Ve školce ho to baví. Chodil na logopedii. Doma moc nekreslí, spíše chce, aby kreslil někdo jemu. Maminka mu koupila pracovní grafomotorické listy, ale Šimon je dělat nechce.

Před kurzem:

- **Sezení a držení těla:** Šimon sedí na židli hodně vzadu a ke stolu se musí hodně naklánět, tím pádem má ohnutá záda a hlavu hodně blízko k podložce. Ruku, kterou nekreslí, má pod stolem nebo se s ní různě drbá na hlavě apod.

- **Úchop psacího náčiní:** Střídá úchopy, nejvíce dlaňový úchop a úchop pěstičkový, kdy má palec ohnutý přes tužku a ostatní prsty jsou sevřené v pěst.
- **Svalové napětí ruky a paže, tlak na podložku:** Je vidět celkové svalové napětí od ramene až po dlaň. Šimon hodně tlačí na podložku.
- **Plynulost a způsob vedení čar:** Čáry jsou kostrbaté zvláště při těžších úkolech. Když si je Šimon jistý, kreslí celkem plynule.
- **Správnost napodobovaných tvarů:** Šimon se snaží, aby přesně vše napodobil, ale menší tvary, mu nejdou. Velké kruhy zvládne v pohodě, menší mu dělají problémy.
- **Pracovní návyky:** Je celkem pozorný, občas nerozumí instrukcím, ale zeptá se sám na dovysvětlení. Mluví si u práce pro sebe, sám se hodnotí.
- **Spolupráce s poradkyní:** Šimon je hodně komunikativní, občas skáče poradkyni do řeči. Pokud s něčím nesouhlasí, nahlas to řekne a smlouvá s poradkyní, aby daný úkol nemusel dělat.
- **Kresba postavy:** Kresba je vzhledem k věku Šimona velmi nevyspělá. Končetiny jsou nitkovité, nejsou dvojrozměrné. Celkově je postava velmi chudá na detaily. Na hlavě chybí uši. Některé linie jsou kostrbaté. Při kresbě se Šimon moc nesoustředí.

Obrázek č. 24 Šimon – kresba postavy před kurzem
Zdroj: autor

Po kurzu:

- **Sezení a držení těla:** Sedí rovně na židli. Nenaklání se tolik k podložce, hlavu má přiměřeně blízko k papíru. Ruka, kterou nepíše, přidržuje papír. Sedí v klidu, nevrčí se.
- **Úchop psacího náčiní:** Šimon má skvěle upevněný špetkový úchop, nezavírá prsty do dlaně ani při těžších úkolech. Při kreslení menších obrazců dobře pohybuje prsty.
- **Svalové napětí ruky a paže, tlak na podložku:** Dobře uvolněná ruka od ramene až po dlaň. Tlak na podložku je v normě.
- **Plynulost a způsob vedení čar:** Při kreslení se nezasekává, čáry jsou jednotážné a plynulé.
- **Správnost napodobovaných tvarů:** Šimon napodobuje všechny tvary velmi dobře, ať už jsou malé nebo velké. Umí se trefovat i do linek a velmi ho to baví. Vyzývá lektorku k zadávání stále nových tvarů.
- **Pracovní návyky:** Šimon si u práce povídá, chválí se. Je aktivní a komunikativní. Pokud něco chce, sám se zeptá. Rozumí všem instrukcím.
- **Spolupráce s poradkyní:** Komunikuje bez problému s lektorkou, odpovídá na otázky, neskáče do řeči, vždy počká, až lektorka domluví a pak se zeptá. Všechny úkoly splní podle instrukcí. Při rytmizačních cvičeních nahlas zpívá a nestydí se.
- **Kresba postavy:** Postava je dvojdimenzionální. Ruce mají správný počet prstů a nohy jsou obuté. Přibyly některé detaily jako například knoflíky na oblečení. Hlava je s trupem spojena krkem. Stále chybí uši. Linie jsou jednotážné a přesné. Šimon se na kresbu více soustředí.

Obrázek č. 25 Šimon – kresba postavy po kurzu
Zdroj: autor

Závěrečná charakteristika:

Šimon udělal velký pokrok, rozkreslil se, což je velmi důležité pro další rozvoj a také pro psaní ve škole. Osvojil si správně špetkový úchop, a proto se mu už lépe kreslí a zkouší také psát nějaká písmena a číslice. Velmi přínosné je pro něj správné sezení, které mu zároveň napomáhá při uvolnění ruky při kreslení. Posun je vidět i v kresbě postavy, která už je dvojrozměrná.

Doma dělal pravidelně všechny úkoly s maminkou, začal spontánně vyžadovat další a chce vyplňovat grafomotorické papíry, což před kurzem vůbec nechtěl. Šimon dokáže lépe porozumět instrukcím a umí lépe jednat s autoritou v podobě lektorky a tolik se nestydí.

6.7 Vyhodnocení výzkumné části

Hlavním cílem výzkumu bylo popsání efektu grafomotorické stimulace u dětí navštěvující daný grafomotorický kurz. Nejdříve byl slovně popsán stav dítěte v jednotlivých oblastech před začátkem kurzu a následně jeho posun ve stejných oblastech po skončení kurzu. Pro přehlednost výsledků a efektu stimulace je zde tabulka, do které jsem zapisovala, jak moc se v daných oblastech děti zlepšily či nezlepšily podle pětibodové škály uvedené na začátku kapitoly. V tabulce můžeme vidět, v jakém stavu dané dítě bylo před kurzem, po kurzu a jakého zlepšení dosáhlo, respektive o kolik bodů se ve škále posunulo. U každé sledované oblasti je uvedeno průměrné zlepšení dětí dle škály za dobu kurzu.

1- Velmi špatné, 2- špatné, 3- dobré, 4- velmi dobré, 5- výborné

	Jména																		Průměrné zlepšení			
	Oliver			Eliška			Honzí k			Štěpá nek			Daník			Bára				Šimon		
	p ř e d	p o	r o z d í l	p ř e d	p o	r o z d í l	p ř e d	p o	r o z d í l	p ř e d	p o	r o z d í l	P ř e d	p o	r o z d í l	p ř e d	p o	r o z d í l		p ř e d	p o	r o z d í l
Sezení a držení těla	1	4	3	1	4	3	2	4	2	1	4	3	1	5	4	1	4	3	1	5	4	3,1
Úchop psacího náčiní	1	4	3	2	5	3	1	4	3	1	4	3	1	4	3	1	4	3	1	5	4	3,1
Svalové napětí a tlak na podložku	1	3	2	2	5	3	1	4	3	1	4	3	1	3	2	1	4	3	1	4	3	2,7
Plynulost a způsob vedení čar	1	4	3	2	5	3	2	4	2	1	4	3	3	5	2	1	5	4	3	5	2	2,7
Správnost napodobovaných tvarů	2	3	1	3	5	2	2	4	2	1	4	3	3	5	2	1	5	4	3	5	2	2,2
Pracovní návyky	1	3	2	3	4	1	2	4	2	3	5	2	3	5	2	2	5	3	3	5	2	2
Spolupráce s poradkyní	3	4	1	3	4	1	4	5	1	3	5	2	4	5	1	1	4	3	3	5	2	1,5
Kresba postavy	2	4	2	4	5	1	1	4	3	2	4	2	2	5	3	3	5	2	2	4	2	2,1

Tabulka č. 3 Vyhodnocovací tabulka
Zdroj: autor

Z výše uvedené tabulky je zřejmé, že u žádného dítěte dle mého zkoumání nedošlo ke zhoršení v daných oblastech. Naopak je vidět velká úspěšnost dětí v jednotlivých odvětvích.

Oliver se nejvíce zlepšil v sezení a držení těla, úchopu psacího náčiní a výrazný posun nastal také v plynulosti a způsobu vedení čar. Naopak nejmenší posun byl ve správnosti napodobovaných tvarů a ve spolupráci s poradkyní.

Eliška byla velmi šikovná a největší pokrok udělala v sezení a držení těla, v úchopu psacího náčiní, uvolnila svalové napětí a zmírnila tlak na podložku a také začala kreslit plynuleji. Nejméně se na ní kurz podepsal v oblasti zlepšení pracovních návyků, spolupráce s poradkyní a kresbě postavy, jelikož tyto oblasti měla už od začátku kurzu na velmi dobré úrovni.

Honzíkův největší úspěch byl ve zlepšení úchopu psacího náčiní a uvolnění svalového napětí a zmenšení tlaku na podložku, to se odrazilo i na kresbě postavy, kterou během kurzu také vylepšil. Nejmenší zlepšení bylo opět u spolupráce s poradkyní, jelikož s ní spolupracoval velmi dobře již na začátku kurzu.

Štěpánek zaznamenal velké posuny hned v pěti oblastech, například se zlepšil v sezení a držení těla nebo v úchopu psacího náčiní. Na Štěpánka měl kurz rovnoměrný vliv téměř ve všech oblastech.

Daník udělal nejvýraznější pokrok v oblasti sezení a držení těla, kdy na začátku kurzu, byl na nejnižší hodnocené úrovni a na konci kurzu se dopracoval až na tu nejvyšší. Naopak nejmenší posun byl ve spolupráci s poradkyní, protože byla velmi dobrá už od počátku.

Bárin velký úspěch byl ve zlepšení správnosti napodobovaných tvarů a v plynulejším vedení čar. Naopak nejméně se posunula v kresbě postavy, jelikož jí uměla nakreslit dobře i na začátku kurzu.

Šimonovo největší zlepšení bylo v oblastech sezení a držení těla a v úchopu psacího náčiní. Ve všech ostatních oblastech měl kurz celkem rovnoměrný efekt.

Můžeme říci, že kurz měl obecně největší efekt v oblastech sezení a držení těla a v osvojení správného úchopu psacího náčiní. Tyto pokroky jsou samozřejmě doprovázeny vždy alespoň mírným zlepšením v ostatních oblastech, jako je uvolnění svalového napětí či navození plynulého pohybu rukou při kreslení. Výsledky odpovídají hlavním cílům grafomotorického kurzu, kde je základem naučit děti správně držet psací náčiní, správně sedět a mít při kreslení uvolněnou ruku. Naopak nejmenší zlepšení bylo v oblasti spolupráce s poradkyní a ve zlepšení pracovních návyků, jelikož tyto oblasti závisí hlavně na již

předchozích vytvořených pracovních návyků doma nebo ve školce, stejně tak jako ochota spolupracovat. A jejich zlepšení závisí na delším působení rodičů nebo vychovatelů ve školce.

Jak je vidět, každé dítě dosáhlo individuálních výsledků v různých oblastech. Limity a možnosti dětí jsou různé, přesto grafomotorický kurz dopomohl dětem přiblížit se k maximu svých momentálních možností a byl proto pro ně přínosem zvláště pro budoucí vstup do školy. Každé dítě se zlepšilo ve sledovaných dovednostech a zlepšilo se vždy ve více než jedné oblasti. Tímto se potvrdily hypotézy, které jsem stanovila na začátku výzkumného šetření.

Je velmi důležité zmínit fakt, že výše popsaný efekt kurzu byl samozřejmě kromě záměrného působení poradkyně ovlivněn i dalšími faktory. Nezanedbatelný vliv měla pravidelná domácí příprava dětí s rodiči, pravidelnost návštěv v poradně, pozitivní přístup rodičů a lektorky. V neposlední řadě i samotný fyzický a psychický vývoj dětí, který je v předškolním věku velmi rychlý a určitou měrou měl vliv na pokrocích, které děti udělaly.

Problémové otázky, jež jsem stanovila na začátku výzkumného šetření, jsem na základě výše uvedeného zodpověděla. Uvedla jsem a popsala důležité oblasti, které je dobré sledovat pro grafomotorický rozvoj. Dále z výzkumu vyplynulo, v jakých sledovaných oblastech má dítě na začátku kurzu problémy, a kde udělalo po absolvování kurzu největší pokroky. Všechno bylo pečlivě zaznamenáno do tabulky a celkový efekt grafomotorického kurzu na dítě je popsán.

Ve výzkumném šetření jsem popsala efekt grafomotorické stimulace u dětí navštěvujících konkrétní grafomotorický kurz. Tímto byl tedy splněn cíl praktické části mé práce.

7. Závěr

Bakalářská práce se zabývala problematikou grafomotorického vývoje dětí v předškolním věku. Při zpracovávání práce jsem se v teoretické části snažila z dostupných zdrojů shrnout základní informace o předškolním období, dále o hygienických a pracovních návycích, které jsou pro grafomotorický vývoj potřebné. Další kapitola se zabývala vývojem grafomotoriky, kde bylo nutné také popsat grafomotorické obtíže a cviky napomáhající dětem k uvolnění ruky a těla při kreslení. Poslední kapitola se věnovala nejznámějším stimulačním programům a metodikám pro rozvoj grafomotoriky. Rozsah této části je delší z důvodu nutnosti uvedení všech důležitých aspektů, které je nutno znát pro správné pochopení dané problematiky a taktéž pro zpracování praktické části.

Praktická část mé práce byla pro mě velmi přínosná a inspirativní. Zjistila jsem, jak velkou úspěšnost má navštěvování daného grafomotorického kurzu v jednotlivých oblastech. Popisovala jsem zde cíle, jakých chci výzkumem dosáhnout, použité metody a strategie, vytyčila jsem si sledované oblasti výzkumu, dále jsem charakterizovala místo šetření a výzkumný vzorek. Samotný výzkum byl na zpracování náročnější z důvodu individuálního navštěvování jednotlivých dětí při kurzu a následného podrobného zpracování. Každé dítě má svá specifika, má svou osobitost a nelze na děti pohlížet ze stejného úhlu pohledu. Díky tomu byla práce s nimi velmi zajímavá, zábavná, ale často také náročná. Je krásné vidět, jak se dítě zlepšuje, vidí na sobě pokroky a je na sebe pyšné. Čas, který se mu věnuje, se následně zúročí při vstupu do školy i v osobním životě. Ve sledovaných oblastech, na které jsem se zaměřila, jsem zjistila, že největší efekt měl kurz v oblastech sezení a držení těla a úchopu psacího náčiní. Z kresby postavy byl pokrok dítěte také dobře čitelný, jelikož kresba vypovídá o grafomotorické vyspělosti dítěte.

Při psaní mé práce se mi podařilo propojit teoretické znalosti z prvních kapitol, využít je při navštěvování grafomotorické poradny a následném zpracováváním získaného materiálu. Za velký přínos považuji navázání kontaktu s danou grafomotorickou poradnou a možnost případné další spolupráce.

Hlavním cílem mé bakalářské práce bylo základní uvedení do oblasti grafomotorického vývoje dětí v předškolním věku a sestavení ucelené teoretické základny, což jsem svou teoretickou částí splnila. Dále jsem provedla případovou studii, kde byl popsán efekt grafomotorické stimulace u dětí navštěvující konkrétní grafomotorický kurz, čímž jsem splnila dílčí cíl práce.

Seznam použitých zdrojů:

Literární zdroje:

ANDERSONOVÁ, Jean, Susan FISCHGRUNDOVÁ a Mary LOBASCHEROVÁ. *Dobrý start do školy*. 1. vyd. Praha: Portál, 1994. ISBN 80-85282-92-5.

BEDNÁŘOVÁ, Jaroslava a Vlasta ŠMARDOVÁ. *Diagnostika dítěte předškolního věku: Co by dítě mělo umět ve věku od 3 do 6 let*. 1. vyd. Brno: Computer Press, 2008, 212 s. ISBN 978-80-251-1829-0.

BEDNÁŘOVÁ, Jiřina a Vlasta ŠMARDOVÁ. *Rozvoj grafomotoriky: Jak rozvíjet kreslení a psaní*. 1. vyd. Brno: Computer Press, 2006, 80 s. ISBN 80-251-0977-1.

DAVIDO, Roseline. *Kresba jako nástroj poznání dítěte: Dětská kresby z pohledu psychologie*. 2. vyd. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-415-1.

DOLEŽALOVÁ, Jana. *Rozvoj grafomotoriky v projektech*. 1. vyd. Praha: Portál, 2010, 168 s. ISBN 978-80-7367-693-3.

FÁBRYOVÁ, Helena. Hraní na školu. *Rodina a škola*. 2001, roč. 48, č. 4, s. 4-5.

HEYROVSKÁ, Yveta. Grafomotorické obtíže u dětí. *Rodina a škola*. 1995, roč. 42, č. 11, s. 14.

KUTÁLKOVÁ, Dana. *Jak připravit dítě do 1. třídy*. 1. vyd. Praha: Grada, 2005. ISBN 80-247-1040-4.

LANGMEIER, Josef a Dana KREJČÍŘOVÁ. *Vývojová psychologie*. 2. vyd. Praha: Grada, 2006, 368 s. ISBN 978-80-247-1284-0.

LOOSEOVÁ, Antje, Nicole PIEKERTOVIÁ a Gudrun DIENEROVÁ. *Grafomotorika pro děti předškolního věku*. 2. vyd. Praha: Portál, 2003, 168 s. ISBN 80-7178-816-3.

MLČÁKOVÁ, Renata. *Grafomotorika a počáteční psaní*. 1. vyd. Praha: Grada, 2009, 224 s. ISBN 978-80-247-2630-4.

PENC, Václav. *Metodika psaní*. Praha: SPN, 1996.

PLEVOVÁ, I. *Období předškolního věku*. In ŠIMÍČKOVÁ ČÍŽKOVÁ, J. a kol. *Přehled vývojové psychologie*. Olomouc, 1999, s. 68-72. ISBN 80-244-0629-2.

PRŮCHA, Jan, Eliška WALTEROVÁ a Jiří MAREŠ. *Pedagogický slovník*. 6. vyd. Praha: Portál, 2009, 400 s. ISBN 978-80-7367-647-6.

SIMONIDESOVÁ, Martina. Dobře rozvinutá grafomotorika je podmínkou pro psaní. *Informatorium: časopis pro výchovu dětí od 3-8 let v mateřských školách a školních družinách*. Marie Těthalová. 2012, roč. 19, č. 7, s. 8-11. ISSN 1210-7506.

SVOBODOVÁ, Jaroslava. *Metodika rozvoje grafomotoriky a počátečního psaní*. 4. vyd. Praha: Institut pedagogicko-psychologického poradenství, 2001.

ŠUPŠÁKOVÁ, Božena. *Dětské písmo: Chyby a poruchy*. 1. vyd. Bratislava: Bradlo, 1991. ISBN 80-7127-045-8.

ŠVAŘÍČEK, R. – ŠEĎOVÁ, K. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2007. 340 s. ISBN 978-80-7367-313-0.

TŘESHLAVÁ, Zdeňka, Marie ČERNÁ a Marie KŇOURKOVÁ. *Dříve než půjde do školy: Lehká mozková dysfunkce v předškolním věku*. 1. vyd. Praha: Avicenum, 1990, 121 s. ISBN 80-201-0015-6.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie I.: Dětství a dospívání*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2005, 467 s. ISBN 80-246-0956-8.

WEDELL, Klaus. Points from the SENCo-Forum: Is there a right way to hold a pencil and does it matter?. *British Journal of Special Education*. 2002, č. 1, s. 49. DOI: 09523383.

ZELINKOVÁ, Olga. Metoda Dobrého startu: Jedna z možností rozvíjení psychomotoriky. *Pedagogika*. 2000, roč. 50, č. 2, s. 153-162. ISSN 3330-3815.

Elektronické zdroje:

Grafomotorika. *Co dítěti způsobují obtíže v grafomotorických dovednostech* [online]. 2013 [cit. 2013-05-03]. Dostupné z: <http://www.grafomotorika.eu/jak-se-projevují-potíže-v-grafomotorických-dovednostech/>

Grafomotorika Ostrava. *Grafomotorika* [online]. 2012 [cit. 2013-05-03]. Dostupné z: <http://www.grafomotorika-ostrava.cz/grafomotorika/>

KUZNIKOVÁ, Adéla. *Náprava grafomotorických obtíží u dětí školního věku pomocí programu "Nebojte se psaní"* [online]. 2011 [cit. 2013-03-13]. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta. Vedoucí práce Dagmar Přinosilová. Dostupné z: <http://theses.cz/id/b0n3qi/>.

Maxík: Stimulační program pro děti. *Co je to Maxík* [online]. 2012 [cit. 2013-05-03]. Dostupné z: <http://www.muymaxik.snadno.eu/Co-je-to-Maxik.html>

Seznam obrázků:

Obrázek č. 1 Špetkový úchop	17
Obrázek č. 2 Křečovitý špetkový úchop	18
Obrázek č. 3 Hrstičkový úchop	19
Obrázek č. 4 Úchop s palcem přes psací náčiní	19
Obrázek č. 5 Úchop s posunem palce a ukazováku	19
Obrázek č. 6 Pěstičkový úchop	20
Obrázek č. 7 Posuzování vývoje dětí předškolního věku	27
Obrázek č. 8 I. Skupina grafomotorických prvků	34
Obrázek č. 9 II. Skupina grafomotorických prvků	34
Obrázek č. 10 III. Skupina grafomotorických prvků	34
Obrázek č. 11 IV. Skupina grafomotorických prvků	34
Obrázek č. 12 Oliver – kresba postavy před kurzem	50
Obrázek č. 13 Oliver – kresba postavy po kurzu	51
Obrázek č. 14 Eliška – kresba postavy před kurzem	53
Obrázek č. 15 Eliška – kresba postavy po kurzu	55
Obrázek č. 16 Honzík – kresba postavy před kurzem	57
Obrázek č. 17 Honzík – kresba postavy po kurzu	58
Obrázek č. 18 Štěpánek – kresba postavy před kurzem	60
Obrázek č. 19 Štěpánek – kresba postavy po kurzu	61
Obrázek č. 20 Daník – kresba postavy před kurzem	63
Obrázek č. 21 Štěpánek – kresba postavy po kurzu	64
Obrázek č. 22 Bára – kresba postavy před kurzem	65
Obrázek č. 23 Bára – kresba postavy po kurzu	67
Obrázek č. 24 Šimon – kresba postavy před kurzem	68
Obrázek č. 25 Šimon – kresba postavy po kurzu	69

Seznam tabulek:

Tabulka č. 1 Popis oblasti vývoje motoriky rukou v závislosti roku jedince	9
Tabulka č. 2 Grafomotorický vývoj	25
Tabulka č. 3 Vyhodnocovací tabulka	71

Souhlasím s tím, aby moje bakalářská práce byla půjčována ke studijním účelům. Žádám, aby citace byly uváděny způsobem užívaným ve vědeckých pracích a aby se vypůjčovatelé řádně zapsali do přiloženého seznamu.

V Praze dne 15.5. 2013

.....

Podpis

Pořadové číslo	Jméno čtenáře	Č. karty ISIC	Bydliště	Datum